

ยุทธการ “สร้างน้ำดี”
ที่ดอนมดแดง

ยุทธการ “สร้างน้ำดี” ที่ดอนมดแดง

พิมพ์ครั้งที่ ๑ กันยายน ๒๕๕๐

ISBN ๙๗๘-๙๗๔-๙๘๙๗-๗๒-๐

ที่ปรึกษา ผศ.สุนทรี วิทยานารถไพศาล
รศ.ดร.วิทยา กุลสมบูรณ์
ภก.วรวิทย์ กิตติวงศ์สุนทร

บรรณาธิการ ผศ.วรรณมา ศรีวิริยานุกภาพ

ผู้เขียน อภิญา ตันทวีวงศ์

ฝ่ายประสานงาน สิริโรจน์ สุกมลสันต์
กาญจนา ศิริบูรณ์พัฒนา
สุนันทา พึ่งสรัยระย้า

ภาพประกอบ ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ จ.อุบลราชธานี

ออกแบบรูปเล่ม วัฒนสินธุ์ สุวรรตนาณนท์

พิมพ์ที่ อุษาการพิมพ์

จัดพิมพ์โดย แผนงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ (คคส.)
อาคารโอสถศาลา ชั้น ๔ คณะเภสัชศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปทุมวัน
กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐
โทรศัพท์ ๐๒-๒๑๘-๘๔๔๕, ๐๘๖-๘๒๑-๘๘๑๘
<http://thaihealthconsumer.org>

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.)

คำนำ

โครงการเครือข่ายศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์เพื่องานคุ้มครองผู้บริโภค เริ่มต้นเดินหน้าตั้งแต่ปี ๒๕๔๙ จากความร่วมมือกันระหว่างแผนงานคุ้มครองผู้บริโภค ด้านสุขภาพ (คคส.) และกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ มีเป้าหมายสำคัญในการเชื่อมโยงศักยภาพศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ทั่วประเทศเข้าเชื่อมต่อกับภาคส่วนต่างๆ ในสังคมเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาสำคัญด้านการคุ้มครองผู้บริโภคในระดับพื้นที่

กล่าวได้ว่าโครงการนี้ได้ขยายพรมแดนแห่งขอบเขตภารกิจและบทบาทแนวคิดแนวทางการทำงานในรูปแบบใหม่ให้แก่ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ ซึ่งมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการสนับสนุนให้เกิดการแก้ปัญหาการคุ้มครองผู้บริโภคในระดับสูง แต่ที่ผ่านมามีโอกาสแสดงให้เห็นถึงบทบาทและศักยภาพในด้านนี้ไม่เด่นชัด

กรณีศึกษาเรื่อง “ยุทธการสร้างน้ำดีที่ดอนมดแดง” และ “ขอเกล็ดปฏิบัติการพิชิตสุตรลัก ปลาสัมปลอดสารพิษ” ที่อยู่ในมือของท่านนี้ เป็นข้อพิสูจน์ได้ระดับหนึ่ง

อีกทั้งยังตอกย้ำความเชื่อมั่นของ “นักสร้าง cambiamento” เพื่อนำสังคม
ไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ที่ว่า

Nothing impossible...

“ไม่มีอะไรที่เป็นไปไม่ได้”

คณะผู้จัดพิมพ์

สารบัญ

เกริ่นนำ		๖
บทที่ ๑	ตั้งหลักด้วยความรู้	๙
บทที่ ๒	โจทย์ทับซ้อน	๑๕
บทที่ ๓	นักสืบทอดน้ำ	๑๙
บทที่ ๔	ลงสนาม	๒๗
บทที่ ๕	จุดบรรจบ	๓๓
บทที่ ๖	แขกที่คาดไม่ถึง	๓๗
บทที่ ๗	ทุกข์ชาวบ้านและงานของเรา	๔๓
บทที่ ๘	ฤทธิ์ “โปรโมชัน”	๔๙
บทที่ ๙	หนึ่งบวกหนึ่ง ได้เกินสอง	๕๕
บทที่ ๑๐	หยดน้ำมหาภัย	๕๙
บทที่ ๑๑	รดน้ำพรวนดิน ให้ผลแล็บ “กินได้”	๖๓
บทที่ ๑๒	ก้าวเข้าสู่ชุมชน	๖๗
บทที่ ๑๓	ดอกผลผลิบาน	๗๗
บทที่ ๑๔	สู่บทสรุป	๘๙

เกริ่นนำ

แผ่นดินอีสานกับเรื่องของ “น้ำ” นับเป็นปัญหาที่อยู่คู่กันมาตลอด

ปัญหานี้ใหญ่หลวงนัก เพราะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการอยู่รอดของทุกชีวิต นับแต่เริ่มถือกำเนิดขึ้นมาในโลกใบนี้

ที่ผ่านมา ปมปัญหาวัดด้วยเรื่องของน้ำในภาคอีสานเป็นเรื่องของความแห้งแล้ง ขาดแคลน แต่มาถึงวันนี้ เทคโนโลยีและความรู้ด้วยการจัดการน้ำได้ช่วยให้สภาพความขาดแคลนคลี่คลายลงไปได้มาก ดังเห็นได้จากระบบประปาที่เข้าถึงชุมชนน้อยใหญ่ กระนั้นก็ยังมีความสำคัญที่คุณภาพของชาวอีสานในอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นคือ เรื่องคุณภาพน้ำบริโภคในชุมชน

ปัญหาดังกล่าว บ้างสัมผัสได้จากสี กลิ่น รส บ้างแฝงเร้นอย่างเงียบเงียบลึกลับ ปราศจากร่องรอยใดๆ แสดงตัวให้รับรู้ได้ นอกเสียจากการนำไปตรวจหาด้วยอุปกรณ์พิเศษด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

ในอาณาบริเวณของแผ่นดินอีสานที่กว้างใหญ่ไพศาล สัญญาณแห่งปัญหาสารอันตรายปนเปื้อนในแหล่งน้ำบริโภคปรากฏให้เห็นที่โน่นที่นี้เสมอมา แต่แทบไม่มีใครรู้ว่าระดับความเป็นอันตรายนั้นหนักหนาสาครรจ์เพียงไร สามารถจัดการได้หรือไม่ และชุมชนจะทำอะไรได้บ้างเพื่อคุ้มครองตัวเอง

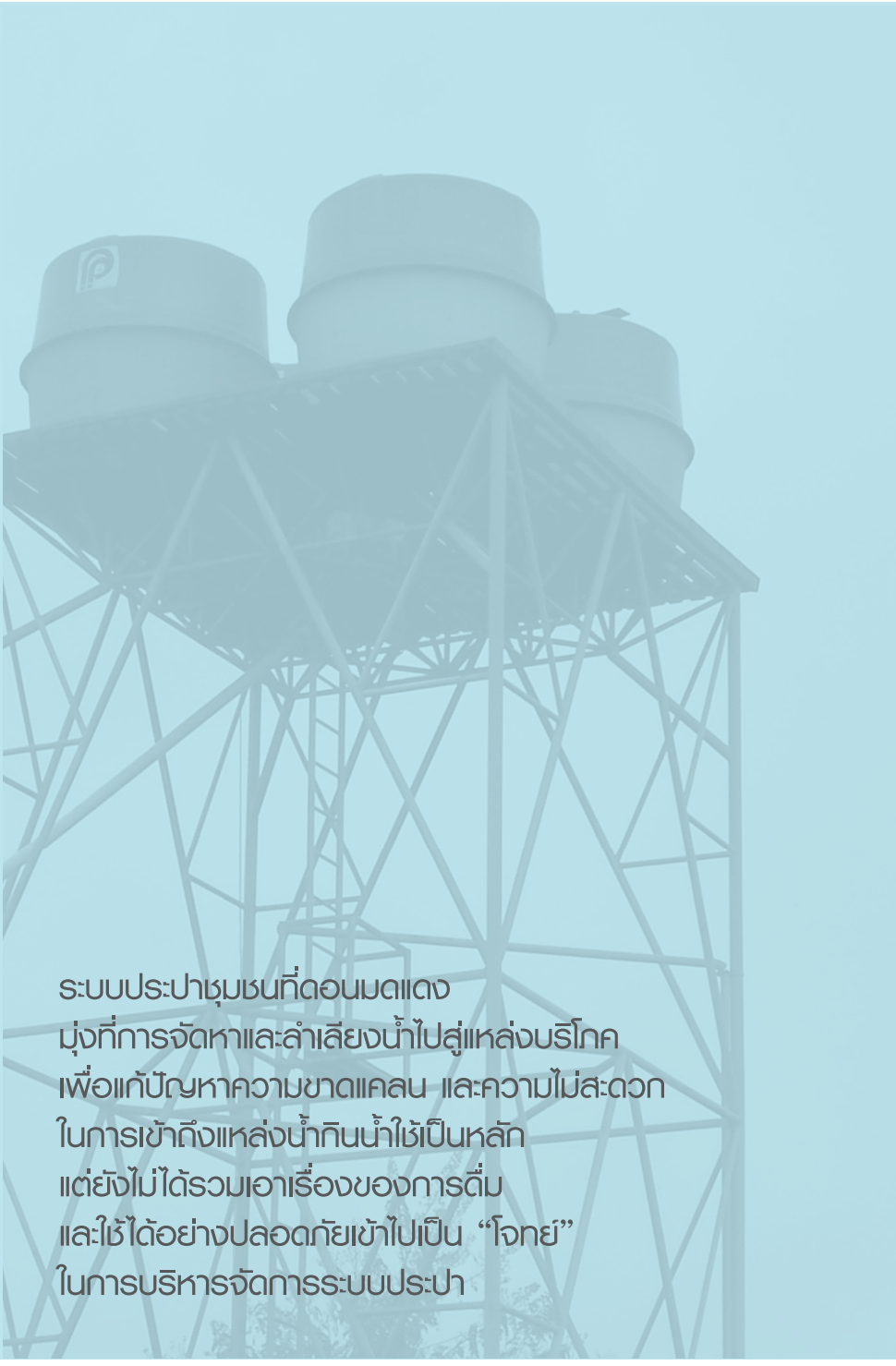
แต่อย่างน้อย ณ วันนี้ ก็ยังมีที่นี่ **อำเภอดอนมดแดง** ที่ชาวบ้านรู้ว่ามีอะไรอยู่ในน้ำที่ดื่มกินอยู่ทุกเมื่อเชิ่วัน และลงมือติดตามดูแลคุณภาพแหล่งน้ำที่ใช้ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นต้นแบบที่แตกตัวออกไปสู่พื้นที่อื่นทั้งในอีสาน และภาคอื่นๆ ภายในเวลาอันสั้น

มาสืบสาวราวเรื่องกันดูว่าเกิดอะไรขึ้นที่นั่น กว่าจะเป็นวันนี้...

ตั้งหลัก ด้วยความรู้

A photograph of a water tower with two large blue cylindrical tanks on top, set against a clear blue sky. The tower's metal lattice structure is visible. The image is overlaid with a semi-transparent blue filter.

ระบบประปาชุมชนที่ดอนมดแดง
มุ่งที่การจัดการและลำเลียงน้ำไปสู่แหล่งบริโภค
เพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลน และความไม่สะดวก
ในการเข้าถึงแหล่งน้ำกินน้ำใช้เป็นหลัก
แต่ยังไม่ได้รวมเอาเรื่องของการดื่ม
และใช้ได้อย่างปลอดภัยเข้าไปเป็น “โจทย์”
ในการบริหารจัดการระบบประปา

อำเภอดอนมดแดง อยู่ติดกับอำเภอเมือง จ.อุบลราชธานี ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สภาพโดยทั่วไปไม่ต่างจากพื้นที่ชนบททั่วไปในภาคอีสานที่ยังทำเกษตรกรรมเป็นหลัก

ในปี 2546 สำนักงานสาธารณสุขอำเภอดอนมดแดง ได้ทำการสำรวจสภาวะสุขภาพประชาชน โดยรวมเรื่องของแหล่งน้ำดื่มเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องที่สำรวจด้วย

สิ่งที่พบก็คือความจริงที่ว่า ชาวดอนมดแดงไม่ได้ดื่มน้ำฝนเป็นหลักเหมือนสมัยปู่ย่าตายายอีกแล้ว แต่ส่วนใหญ่ คือ ๕๕.๙๔% นิยมดื่มน้ำประปา คนที่ยังดื่มน้ำฝนเหลือเพียง ๔๓.๓๖% เท่านั้น

ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าคุณภาพน้ำประปาที่จ่ายสู่ชุมชนในอำเภอดอนมดแดงนั้นเกี่ยวข้องกับสุขภาพของประชากรในพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง

เมื่อพลิกแฟ้มข้อมูลภาวะสุขภาพอนามัยด้านการเฝ้าระวังโรคทางระบาดวิทยา

ของปี ๒๕๔๔-๒๕๔๖ เพื่อดูปัญหาที่เป็นผลพวงมาจากการดื่มน้ำ พบว่า ชาว ดอนมดแดงมีอัตราการป่วยด้วยโรคอุจจาระร่วงนำมาเป็นอันดับหนึ่ง โดยมี อัตราการป่วย ๑๙๓๔.๖๐, ๑๐๙๘.๑๓ และ ๙๔๑.๘๘ ต่อพันประชากร เรียง ลำดับมาตามรายปี ข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่า ประชาชนส่วนใหญ่ที่ที่มีความเสี่ยงต่อ การดื่มน้ำจากระบบประปาหมู่บ้าน ทั้งจากโรคที่เกิดจากเชื้อโรคที่มากับน้ำ และสารเคมีอันตรายปนเปื้อน

เมื่อพบความเสียดังกล่าว สสอ.ดอนมดแดง จึงลงมือศึกษาสถานการณ์ที่ สัมพันธ์กับความเสียดังกล่าวเพิ่มเติม พบว่า ระบบประปาที่อำเภอนี้มีทั้งหมด ๔๐ แห่ง ดูแลโดยหลายหน่วยงาน โดยเป็นของกรมอนามัย ๙ แห่ง กรม โยธาธิการ ๒๕ แห่ง สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ๔ แห่ง กรมทรัพยากรธรณี ๒ แห่ง และหน่วยงานอื่นๆ อีก ๔ แห่ง รูปแบบการทำประปาหมู่บ้านส่วนใหญ่ ใช้การสูบน้ำจากบ่อขึ้นไปพักยังหอถังสูง แล้วแจกจ่ายไปตามบ้านเรือน

ที่สำคัญ คือ ในกระบวนการสูบน้ำประปาให้ประชาชนใช้และดื่มนี้ มีถึง ๗๒.๓๘% ที่ไม่ผ่านการปรับปรุงคุณภาพน้ำด้วยวิธีใดๆ เลย

พูดง่าย ๆ ก็คือ ระบบประปาชุมชนที่ดอนมดแดงมุ่งที่การจัดหาและลำเลียงน้ำไปสู่แหล่งบริโภคเพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลนและความไม่สะดวกในการเข้าถึงแหล่งน้ำกินน้ำใช้เป็นหลัก แต่ยังไม่ได้รวมเอาเรื่องของการดื่มและใช้ได้อย่างปลอดภัยเข้าไปเป็น “โจทย์” ในการบริหารจัดการระบบประปา ซึ่งก็คงไม่ต่างจากพื้นที่ชนบทส่วนใหญ่ของประเทศไทย

ทั้ง ๆ ที่ประชาชนต่างเห็นอยู่ตาตว่าน้ำที่ไหลรินออกมาไม่ได้ใสสะอาดดังที่ควรเป็น อีกทั้งหลักฐานการเจ็บป่วยในพื้นที่ก็สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า ในน้ำประปาที่หล่อเลี้ยงปากท้องชาวดอนมดแดงน่าจะมีอะไรที่ไม่ชอบมาพากลปะปนอยู่ไม่มากนัก

การสำรวจภาวะสุขภาพประชาชน เป็นงานประจำที่ สสอ. ทุกแห่งต่างต้องทำเป็นประจำทุกปี ทว่า ในกรณีของ สสอ.ดอนมดแดง เมื่อได้ริเริ่มตั้งประเด็นสำรวจสถานการณ์เรื่องคุณภาพน้ำดื่ม และสาวลึกลงไปให้เห็นภาพที่มาที่ไปได้ทำให้เกิดความรู้ใหม่ที่สะท้อนให้เห็นปัญหาที่ดำรงอยู่

และกลายเป็นจุดตั้งต้นในการแก้ปัญหาสุขภาพในพื้นที่ของอำเภอในเวลาต่อมา

โจทย์กับข้อ

“ข้อต่อ” สำคัญที่เป็นจุดเชื่อมโยง
ระหว่างสภาพความเสี่ยงที่พบกับหนทางแก้ปัญหา
ก็คือ การไขปัญหามาออกมาให้กระจ่างว่า
ความเสี่ยงดังกล่าว
มีข้อมูลในเชิงรายละเอียดอย่างไร
ด้วยการ “สืบผ่านหยดน้ำ”

ข้อมูลการสำรวจที่พบว่าชาวดอนมดแดงดื่มน้ำประปาเป็นหลัก โดยน้ำประปาที่จ่ายสู่บ้านเรือนถึงกว่า ๙๐% ไม่ผ่านการควบคุมคุณภาพ ได้เปิดประเด็นความเสี่ยงในรูปแบบใหม่ในพื้นที่ที่ยังรอให้จัดการ

“ข้อต่อ” สำคัญที่เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างสภาพความเสี่ยงที่พบกับหนทางแก้ปัญหา ก็คือ การไขปัญหาออกมาให้กระจ่างว่า ความเสี่ยงดังกล่าวมีข้อมูลในเชิงรายละเอียดอย่างไร ด้วยการ “สืบผ่านหยดน้ำ” โดยการนำน้ำประปาจากแหล่งต่างๆ มาตรวจวิเคราะห์คุณภาพเพื่อให้รู้ว่า น้ำประปาในพื้นที่อำเภอนี้มีเชื้อโรค หรือสารเคมีประเภทใดปะปนอยู่บ้าง และตัวใดที่สูงเกินค่ามาตรฐานความปลอดภัย เพื่อจะได้ออกแบบวิธีการจัดการได้ตรงจุด ไม่สิ้นเปลืองงบประมาณแบบชี้ข้างจับตักแตน ขณะเดียวกันก็จัดการกับอันตรายต่างๆ ให้หมดไป

การจัดวางข้อต่อที่เข้าในกระบวนการแก้ปัญหาดังกล่าวนั้น จะว่าง่ายก็ง่าย จะว่ายากก็ยาก

ที่ว่ายากก็เพราะผู้ที่สามารถให้คำตอบได้กระจ่างใสว่ามีอะไรอยู่ในน้ำประปาแต่ละหยดนั้นมิใช่ใครอื่นไกล เป็นหน่วยราชการด้วยกัน ซ้ำยังอยู่ใกล้ๆ ในตัวเมืองอุบลฯ นั่นคือ ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ จ.อุบลราชธานี ซึ่งเป็น ๑ ใน ๑๔ ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ที่มีอยู่ในประเทศไทย

แต่ที่ว่ายากนั้นเป็นเพราะหลายสาเหตุ

ประการแรก ใคร ๆ ก็รู้ว่าการประสานงานระหว่างหน่วยราชการนั้นมักมีปัญหา ขลุกขลัก ไม่ราบรื่นและต่อเนื่อง

ประการที่สอง การตรวจวิเคราะห์น้ำจากแหล่งต่าง ๆ นั้นมีต้นทุนสูงหลายพันบาทต่อหนึ่งแหล่งตัวอย่าง เพราะต้องตรวจหาทั้งเชื้อโรคและสารปนเปื้อนชนิดต่าง ๆ ดังนั้น การที่จะสำรวจและวิเคราะห์ความเสี่ยงในระดับอำเภอให้ได้ผลชัดเจนและเป็นที่ยอมรับได้ต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก เงินตรงนี้จะนำมาจากที่ไหน?

เอาเบาะ ๆ แค่ ๒ ข้อ เฉพาะในขั้นของการวิเคราะห์ปัญหาออกมาให้ชัดเจนก่อน ถ้ารวมไปถึงขั้นของการส่งลูก เสนอข้อมูลปัญหาไปยังผู้มีบทบาทแก้ไขเพื่อออกแบบวิธีการแก้ปัญหาให้ได้ผลจริง และเป็นผลที่เกิดต่อเนื่องในระยะยาว ไม่ใช่ความตื่นตูมหรือเดินกันแบบไฟไหม้ฟาง ความยากก็จะมีทวีคูณขึ้นมาอีกมากมายหลายข้อ เพราะผู้ชี้ขาดความสำเร็จในการแก้ปัญหาสุขภาวะในชุมชน ไม่ได้อยู่ที่ใคร หรือหน่วยงานใดหน่วยงานเดียว แต่ต้องประสานความเข้าใจ และระดมความร่วมมือร่วมใจจากฝ่ายต่าง ๆ ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องจำนวนมาก

โชคดีที่ในตอนนั้น สสอ.ดอนมดแดง ไม่ได้คิดวิเคราะห์อะไรที่ซับซ้อนไปถึงขนาดนั้น แต่ก็สามารถขยับไปสู่เป้าหมายได้ในที่สุด เพราะอาศัยการเดินทีละก้าว แก้ปัญหาไปทีละขั้น ค่อย ๆ เกาะเกี่ยวพันธมิตรไปทีละคนสองคน จึงค่อย ๆ สะสมโอกาสและฐานการทำงานไปทีละนิด

ขณะที่ห่างออกไปไม่ไกลกำลังเกิดความเคลื่อนไหวบางอย่างที่ค่อย ๆ เคลื่อนตัวเข้ามาบรรจบกัน...

นักสืบหยดน้ำ

ในช่วงกลางปี ๒๕๔๖
เจ้าหน้าที่ศูนย์วิทยฯ อุบล คนหนึ่ง
เดินท้าวพันประตูตามเพื่อนๆ ในศูนย์ฯ ออกมา
ด้วยใจตุ้มๆ ต่อมๆ
โดยมีใจทักหลักในใจ
ว่าด้วยเรื่องของการแก้ปัญหาคุณภาพน้ำดื่ม
ให้ชาวอุบลฯ

แต่ไหนแต่ไร ใครๆ ก็ไม่ค่อยเข้าใจกันนักว่าภายในศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ ซึ่งเป็นอาคาร ๒ ชั้น ที่ตั้งอยู่เงียบๆ ริมถนนสายเล็กๆ ขานเมืองอุบลฯ นั้นทำอะไร แม้กระทั่งหน่วยงานราชการด้วยกัน ส่วนใหญ่ก็ 모르แล้วว่าที่นี่มีภารกิจหลักอะไร จะประสานความร่วมมือกันได้ในเรื่องใดบ้าง

เจ้าหน้าที่ในศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ส่วนใหญ่ก็พอใจที่จะทำงานเงียบๆ ต่อไป ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะบุคลิกของคนที่ทำงานในแวดวงวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ที่มีแนวโน้มรักสันโดษ ไม่ใส่ใจต่อการทำงานแบบที่ต้องพบปะสังสรรค์กับผู้คนมากหน้าหลายตา นิยมความสุขและสนุกกับงานค้นคว้าวิเคราะห์เจาะลึก อยู่ในห้องแล็บมากกว่า

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ศูนย์วิทย์ฯ แห่งนี้มีผู้อำนวยการที่ชื่อ **ภก.วรวิทย์ กิตติวงศ์สุนทร** “ประดู่” ของหน่วยงานแห่งนี้ก็ดูเหมือนค่อยๆ เปิดกว้างออกไปทีละน้อย

สังเกตดูคนที่เดินเข้าออกประตูแล้ว ส่วนใหญ่เดินออก สำนวญดูหน้าค่าตาปรากฏว่าส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ของศูนย์วิทย์ฯ เองที่เป็นฝ่ายเดินออกไป เมื่อแคะรอยตามดูว่าเดินไปไหน ก็พบว่าพากันเดินออกไปนอกเมือง ส่วนใหญ่มุ่ง

ภก.วรัญญู กิตติวงศ์สุนทร

หน้าศูนย์บพ บางคนไปไกลข้ามจังหวัดภายในรัศมีทำการของศูนย์วิทยฯ เขต ๑๔ ที่ครอบคลุมไปถึงยโสธร ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และอำนาจเจริญ

ตรวจตราดูใบหน้าของเจ้าหน้าที่ที่เดินออกไปจากประตูศูนย์วิทยฯ ส่วนใหญ่ดูตื่นๆ ดิดจะกังวล ไม่ค่อยมั่นใจ ในขณะที่ตัว ผอ. เองมองตามหลังไปด้วย ใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส มั่นอกมั่นใจ บางครั้งก็เดินเข้ามาารุนหลังเจ้าหน้าที่ ซึ่ง ผอ. เรียกว่า “น้องๆ” บางคนที่ยังขี้นจๆ จ้องๆ อยู่หน้าประตู ผลักให้ออกไปเผชิญโลกกว้าง

“ตอนมาอยู่ที่นี้ใหม่ๆ เมื่อปี ๒๕๓๙ คนศูนย์วิทยฯ ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเข้าใจว่าบทบาทตัวเองเป็นงานบริการ คือ เขาส่งตัวอย่างมาให้ตรวจวิเคราะห์ เราก็ให้คำตอบกลับไป กรอบคิดแบบนั้นไม่ผิด แต่เราน่าจะทำได้มากกว่านั้น และการที่นี้เป็นศูนย์เขต มันยิ่งควรต้องทำได้มากกว่านั้น

ผมพยายามบอกน้องๆ ที่นี้ว่า ถ้าจะทำงานในเชิงพัฒนา เราได้เปรียบกว่าคนอื่นนะ เพราะงานที่พวกเราทำมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์มาสนับสนุน เราไม่ได้ไปพัฒนาในลักษณะที่ว่าดำเนินไปเรื่อย

“พวกเรากินเงินเดือนหลวง กินภาษีชาวบ้าน งานที่เราทำจึงต้องตอบให้ได้ว่าทำเสร็จแล้วประโยชน์จะตกกับใคร แน่แน่นอนว่าถ้างานที่เราทำได้ประโยชน์กับคนทุกกลุ่มในสังคมนั้นคืออุดมคติสูงสุด แต่ถ้าต้องเลือกว่ากลุ่มไหน ระหว่างคน ๕ กลุ่ม คือ คนประเภทรวยไม่รู้เรื่อง รวยมาก ฐานะกลางๆ ค่อนข้างแอแต่ยังเอาตัวรอดได้ กับกลุ่มที่จนที่สุด นโยบายของที่นี่คือ ประโยชน์ต้องตกถึงคนที่พึ่งช่วยเหลือเกื้อกูล นั่นคือ คนที่จนที่สุด เพราะมันเป็นหลักศีลธรรมของสังคม”

ตั้งแต่มาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ที่นี่เมื่ออายุเพียง ๓๖ ปี ผอ.วรวิทย์ เชื้อมโย่ง งานของศูนย์วิทย์ฯ ไปปรับใช้ชุมชนแบบไม่เป็นทางการอยู่นานหลายปี จนกระทั่งในปี ๒๕๔๙ ผอ.วรวิทย์ก็คิดปรับขบวน เดินหน้าอย่างเต็มท้อย่างเป็นเรื่องเป็นราว เป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่ศูนย์วิทย์ฯ อุบลฯ ต้องปรับตัวกันขนานใหญ่ แต่ก็เห็นว่ายอมรับได้ เพราะเมื่อย้อนคิดทบทวนจากงานที่เคยทำก็พบว่า การจับตาทบทวนตัวเองไว้เฉพาะที่งานตรวจวิเคราะห์ในห้องแล็บนั้นไม่ค่อยคุ้มค่ากับแรงกายแรงใจแรงสมองที่ทุ่มเทไปกับการตรวจวิเคราะห์ บันทึกลงผล แล้วส่งรายงานไปเท่าไรเลย

บางคนอาจนึกว่าเจ้าหน้าที่วิทยาศาสตร์ในห้องแล็บนั้นแสนสบาย ทำงานในห้องแอร์เย็นฉ่ำ ไม่ต้องยุ่งเกี่ยวพบปะคนมากมาย เสร็จงานก็กลับบ้าน คนที่คิดเช่นนั้นเป็นเพราะไม่เคยได้มาสัมผัสงานนี้ในอีกด้านหนึ่ง จึงไม่มีโอกาสรับรู้ว่าการขลุกอยู่กับงานตรวจวิเคราะห์ ทดลองปฏิบัติการทางเคมีในห้องปิดกันเช่นนั้นมีความเสี่ยงและสร้างความเหนื่อยล้ามากเพียงไร การส่งกล้องจุลทรรศน์เพื่อตรวจดูปฏิกิริยาขนาดจิ๋วในหลอดหรือแผ่นทดลองเป็นกิจกรรมที่ตรากตรำ

ต่อสลายตา การอยู่ในท่าก้มๆ เงยๆ ซ้ำๆ ทำให้เมื่อยขบไม่แพ้งานอื่นๆ ยิ่งไปกว่านั้น บางคนยังตั้งข้อสังเกตว่า คนศูนย์วิทย์ฯ ดูจะป่วยด้วยโรคที่สัมพันธ์กับการได้รับสารเคมีสะสมในร่างกาย อย่างเช่นโรคมะเร็งกันค่อนข้างหนาตากว่าเพื่อนร่วมแวดวงวิชาชีพด้านสุขภาพในสายงานอื่นๆ

แน่นอน งานทุกงานย่อมมีความเสี่ยงในตัวเองทั้งสิ้น และด้วยเหตุนี้ทำให้มีคนจำนวนหนึ่งที่ตระหนักถึงความเป็นจริงข้อนี้เกิดแรงบันดาลใจว่าจะต้องทำงานให้เกิดผลลัพธ์สูงสุด ไม่คิดว่าจะทำเพียงเพื่อให้ได้เงินเดือน หรือให้เสร็จๆ ไป เพราะนั่นคือการทำงานที่ “ขาดทุน” อย่างไรเสีย เงินเดือนก็ต้องได้เข้ากระเป๋าทุกเดือน และงานก็จะต้องเสร็จลงทีละงานอยู่แล้ว ฉะนั้น ถ้าเลือกที่จะทำงานให้เกิดมรรคผลของงานอย่างจริงจังจงบวกเข้าไปอีกอย่างจะไม่คุ้มค่ากว่าหรือ?

สภาพการทำงานในศูนย์วิทย์ฯ โดยทั่วไปมักจำกัดกรอบให้เป็นแบบ “ตั้งรับ” อย่างที่ว่า คือ รอรับตัวอย่างที่มีหน่วยงานต่างๆ ส่งมาให้ตรวจ ตรวจวิเคราะห์เสร็จแล้วก็รายงานผลกลับไปให้หน่วยงานนั้น แม้รู้กันดีว่าผลงานที่ส่งที่สุดสำหัตตรวจอย่างดีด้วยความอุตสาหะ สุดท้ายส่วนใหญ่ไปได้ไกลแค่เข้าแฟ้มเก็บชิ้นหึ่ง แต่ก็ต้องก้มหน้าก้มตาตรวจวิเคราะห์กันต่อไป เพราะมีการจำกัดกรอบความคิดส่งทอดกันมานานว่าขอบเขตภารกิจของหน่วยงานมีอยู่เพียงเท่านั้น

แต่วันนี้ ในยุคที่สภาพชีวิตความเป็นอยู่ทุกด้านในสังคมกำลังเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ระบบสุขภาพทั้งหมดได้ปรับตัวไปด้วยเช่นกัน บทบาทของศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ทั่วประเทศกำลังถูกทบทวนอย่างจริงจังว่าควรก้าวไปในทิศทางใดจึงทำงานได้เต็มศักยภาพ เท่าทันความเป็นไปของปัญหา และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม หรือกล่าวให้ใกล้ตัวเข้ามาก็คือ ต่อชุมชนที่ศูนย์วิทย์ฯ แต่ละแห่งรับผิดชอบดูแลอยู่

ผอ.วรวิทย์ หนึ่งในหัวขบวนที่ผลักดันการปรับบทบาทภารกิจของศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ครั้งนี้ เล่าถึงประสบการณ์ตรงของตนเองที่เป็นแรงหนุนเบื้องหลังว่า

“ผมเคยทำงานที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดมาก่อน จะรู้ดี้นึกหนาบางถึงเรื่องต่างๆ ในเขตที่รับผิดชอบ ปรากฏว่าข้อมูลลวลิเคราะห์ที่ในลักษณะที่ศูนย์วิทย์ฯ ทำ ๙๐% ถูกเอาไปใส่ในแฟ้มหมด คือตรวจแล้วไม่ได้เอาไปใช้ประโยชน์อะไร ทุกคนทำในลักษณะที่มันเป็นเหมือนกลไกปกติว่า ปีหนึ่งต้องมีแผนเก็บตัวอย่าง ถ้าไม่ได้เก็บตัวอย่างก็เหมือนไม่ได้ทำงาน แต่พอเก็บได้ผลมาแล้วก็แทบไม่ได้เอาไปทำอะไรต่อ แต่อย่างน้อยก็ไขว่คว้าได้ว่าทำงาน จากประสบการณ์ตรงนี้เลยนำมาสู่จุดยืนที่บอกกับน้องๆ ที่นี้ว่า งานที่เราจะต้องระบุให้ได้ว่า ทำเสร็จแล้วประโยชน์ตกกับใคร อย่ามาบอกว่าจะทำอะไร แต่ต้องเริ่มต้นว่า ทำไม่ต้องทำมัน ถ้าไม่ทำแล้วมันจะเกิดความเสียหายอะไร ...ถ้าไม่ทำก็ไม่เสียหาย อย่างน้อยน่าจะเข้าไปดูหน่อยว่า มันน่าทำหรือไม่น่าทำ คือ เริ่มจาก why ส่วน how to do ...จะทำอย่างนั้น เป็นเรื่องที่ตามมาทีหลัง มันไม่ใช่เรื่องใหญ่หรือเรื่องนั้น”

เมื่อผู้นำตกผลึกทางความคิดเช่นนี้ ภารกิจของหน่วยงานจึงถูกตีความใหม่ให้ก้าวหน้ากว่าเดิม

แน่นอนว่างานตรวจวิเคราะห์ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ยังคงเป็นแกนภารกิจหลัก แต่การบริหารจัดการสมรรถนะของหน่วยงานให้เกิดประสิทธิภาพต่อสังคมมากที่สุดไม่อาจหลีกเลี่ยงการปรับทิศทางไปสู่การทำงาน “เชิงรุก” นั่นคือ เป็นฝ่ายเข้ากระทำต่อปัญหาที่มีอยู่ในพื้นที่ดูแลด้วยการตั้ง “โจทย์” การทำงานด้วยตัวเอง และผลักดันให้ผลการตรวจวิเคราะห์ที่ได้ออกมาถูกส่งไปถึงมือกลุ่มผู้มีความเสี่ยงและอำนาจตัดสินใจแก้ปัญหา

ด้วยกระบวนการดังกล่าว ผลสรุปจากการตรวจวิเคราะห์ของศูนย์วิจัยฯ ก็จะมีมูลค่าจากเดิมราวฟ้ากับดิน จากตัวเลขโดดๆ ลอยๆ สดแต่แต่ผู้ขงโจทย์มาให้ และเสี่ยงต่อการเก็บรวมขึ้นหึ่ง กลายเป็นตัวเลขสะท้อนข้อเท็จจริงของสถานการณ์ปัญหาที่กำลังส่งผลกระทบต่อประชาชน ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับขับเคลื่อนให้เกิดความเคลื่อนไหวให้เกิดการสร้าง “สุขภาวะ” แก่ชุมชนในพื้นที่

และด้วยที่มาดังนี้ ในช่วงกลางปี ๒๕๔๖ เจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยฯ อุบล คนหนึ่งจึงเดินก้าวพันประตูตามเพื่อนๆ ในศูนย์ฯ ออกมาด้วยใจตุ้มๆ ต่อมๆ ไม่แพ้คนอื่นๆ โดยมีโจทย์หลักในใจว่าด้วยเรื่องของการแก้ปัญหาคุณภาพน้ำดื่มให้ชาวอุบลฯ

สิ่งที่ผลักดันให้คนเหล่านี้อ้าเดินออกมาจากเขตรั้วที่คุ้นเคยก็คือหลักประจำใจของหน่วยงานที่ว่า

“จะเอาแล็บเราไปช่วยชาวบ้าน”

សង្គម

คนในเขตเมืองอุบลฯ
มีสัดส่วน ๑๔% จากประชากรทั้งหมดในจังหวัด
คนกลุ่มนี้เขายังพอมีโอกาสเลือกน้ำดื่มได้
แต่ที่เหลือนี้อีกกว่า ๘๐%
เป็นชาวบ้านในชนบท
ซึ่งไม่มีทางเลือก

ธิดา องอาจณรงค์ หรือ “ปู” ทำงานอยู่ที่ศูนย์วิทยฯ อุบลมานานหลายปีตั้งแต่ยังเป็นสาวน้อยจนตอนนี้ไม่สาวเท่าไรแล้ว เพราะเป็นคุณแม่อุ้มหนึ่ง ชีวิตการทำงานเกือบทั้งหมดขลุกอยู่ในแล็บไม่ต่างจากเพื่อนร่วมงานคนอื่นๆ เพื่อตรวจวิเคราะห์ด้านพิษวิทยา สัมกับความรู้ด้านเคมีวิเคราะห์ที่การันตีได้ด้วยปริญญาถึงสองใบ ในระดับตรีและโท

เมื่อวันवारเคลื่อนตัวผ่านมาจนถึงเวลาที่ศูนย์วิทยฯ อุบลฯ เริ่มเดินหน้างานเชิงรุกเต็มตัว ธิดา เป็นหนึ่งในกลุ่มทีมงานด้านหน้า ที่ได้รับมอบหมายให้ริเริ่มและดูแลโครงการเต็มตัวคนละ ๑ เรื่อง

“ในมุมมองของศูนย์วิทยฯ เราคิดกันว่าทำอะไรให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้ประโยชน์ ถ้าเป็นเมื่อก่อนก็คิดแต่เรื่องอาหารปลอดภัย ตัวเองมานั่งปรึกษา ผอ. ซึ่ง ผอ. ได้แนะว่า น้ำเป็นสิ่งที่คนเราทุกคนต้องดื่มทุกวัน วันละเยอะๆ คนในเขตเมืองอุบลฯ มีสัดส่วน ๑๔% จากประชากรทั้งหมดในจังหวัด คนกลุ่มนี้เขายังพอมีโอกาสเลือกน้ำดื่มได้ แต่ที่เหลืออีกกว่า ๘๐% เป็นชาวบ้านในชนบท ซึ่งไม่มีทางเลือก คิดมาถึงตรงนี้ ผอ. ก็เกิดความสนใจ มองเห็นประเด็น ขวนว่า มันเรามาทำเรื่องน้ำกันดีไหม” ธิดา เล่าถึงที่มาของการเริ่มจ้างงานนี้ ซึ่งมองย้อนไปแล้วถือได้ว่าเป็นงานนอกสายตาของตนเองโดยสิ้นเชิง

จิรดา องอาจณรงค์

“ปกติเรื่องของน้ำเป็นงานของฝ่ายอาหาร แต่อยู่งานพิษวิทยา วิเคราะห์พวกเครื่องสำอาง สารระเหย แอลกอฮอล์ในเลือด ยาบ้าในปัสสาวะ ทำนองนี้... แต่พอดีช่วงนั้นเพิ่งกลับมาจากเรียนปริญญาโทใหม่ๆ ตัวอย่างยาบ้าไม่ค่อยมี ก็เลยลองหันมารับโครงการนี้”

“ปู่เองก็เป็นเด็กบ้านนอก ตอนเด็กๆ อยู่ที่เชียงใหม่ (จ.อุบลราชธานี) เวลาอยู่บ้านก็ใช้น้ำประปาจากบ่อบาดาลในบ้านนั้นแหละทั้งอาบทั้งกินทั้งเอามาต้มมาแกง ดูดขึ้นมาเราก็ไม่รู้หรอกว่ามีเชื้อโรคไหม” จิรดาสะท้อนมุมมองที่มีต่อปัญหา ซึ่งเธอเห็นว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวคนในเขตชนบททุกครัวเรือน

ผู้ก่อการสำคัญที่รู้ที่มาที่ไปว่าทำไมต้องเลือกจับงานเรื่องน้ำประปาดีที่สุดหนีไม่พ้น ผอ.วรวิทย์

"น้ำที่ส่งมาตรวจที่นี้ส่วนใหญ่เป็นน้ำดีมีบรรจุขวดยี่ห้อต่างๆ ผมให้น้องๆ ลองวิเคราะห์ดูว่า ผลตรวจที่ออกมาได้ประโยชน์กับใคร...ก็คือคนมากกว่า ๑๐% ในเขตเทศบาลที่ซื้อน้ำเหล่านี้ดื่ม แกรมเป็นคนชั้นกลางขึ้นไปข้างบน แล้วชาวบ้านอีกกว่า ๙๐% ละ เขากินน้ำอะไรกัน? คำตอบก็ออกมาเป็นน้ำฝนบ้าง ใสนั่นบ้าง ใสนี้บ้าง ผมเองมองว่าไม่น่าจะไหนะ มันน่าจะเป็นน้ำประปาในหมู่บ้านหรือเปล่า แล้วประปาในหมู่บ้านนี้มันเป็นประปาชนบท ไม่ใช่ประปาส่วนภูมิภาค ไม่น่าจะได้มาอย่างสะดวกสบายหรือสะอาดแบบนั้น จากนั้นจุดนี้ทำให้ตกลงกันว่า จะทำโครงการเรื่องนี้" ผอ.วรวิทย์ ลำดับวิธีค้นหาโจทย์การทำงานในแบบฉบับศูนย์วิทย์ฯ อุบลฯ พร้อมเฉลยวิธีการตั้งต้น

"ก่อนที่จะไปทำงาน ต้องเริ่มต้นจากการทบทวนข้อมูลที่มีอยู่เสียก่อน เพื่อถามไถ่ ทบทวนดูว่าไอ้สิ่งที่เราคิดไว้นี้ตรงกับคนอื่นหรือเปล่า แล้วมาช่วยกันกลั่นกรอง ก็แนะนำเขาไปแบบนี้"

ด้วยลีลาถล่ำถืด ถล่ำทำ แต่ก้าวแบบไม่บูมบ่ามเช่นนี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการปูพื้นฐานที่มั่นคงและมั่นใจให้แก่โครงการและผู้ประสานงานได้เป็นอย่างดี

ดังที่เราจะได้เห็นกันต่อไป

จุดบรรจบ

จุดเชื่อมโยงก็คือ
ข้อมูลรายงานการสำรวจสภาวะสุขภาพประชาชน
ของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอดอนมดแดง
ซึ่งเป็นหน่วยงานแรก
และหน่วยงานเดียวในขณะนั้น
ที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษา
สถานการณ์คุณภาพน้ำบริโภคของชาวอุบลฯ
อย่างเป็นเรื่องราว

มาถึงตรงนี้ เส้นทางความเคลื่อนไหวระหว่าง ๒ หน่วยงานของรัฐ ที่มีภารกิจดูแลสุขภาพของประชาชนชาวอุบลฯ ก็ควรจะมาบรรจบกันเต็มที่แล้ว

จุดเชื่อมโยงก็คือ ข้อมูลรายงานการสำรวจสถานะสุขภาพประชาชน ของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอดอนมดแดง ซึ่งเป็นหน่วยงานแรกและหน่วยงานเดียวในขณะนั้นที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาศถานการณ์คุณภาพน้ำบริโภคของชาวอุบลฯ อย่างเป็นเรื่องราว

ส่วนจุดเหี้ยมทำให้เกิดการเกาะเกี่ยวกันระหว่างหน่วยงานทั้งสอง ก็คือ แนวทางการทำงานของศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลฯ ที่ยึดหลักการเริ่มต้นงานบนฐานความรู้ที่ชัดเจน ซึ่งทำให้ข้อมูลของ สสอ. ถูกเชื่อมต่อไปสู่การใช้ประโยชน์สมคุณค่า

ข้อมูลดังกล่าว ซึ่งยืนยันชัดเจนว่า ระบบประปาหมู่บ้าน คือกุญแจสำคัญในการทำงานครั้งนี้ เพราะเป็นแหล่งน้ำบริโภคสำคัญที่สุดในเขตนอกเทศบาล อีกทั้งส่วนใหญ่ยังขาดการดูแลด้านคุณภาพให้สะอาดพอสำหรับดื่มได้อย่าง

ทองกร จิตร์สิงห์

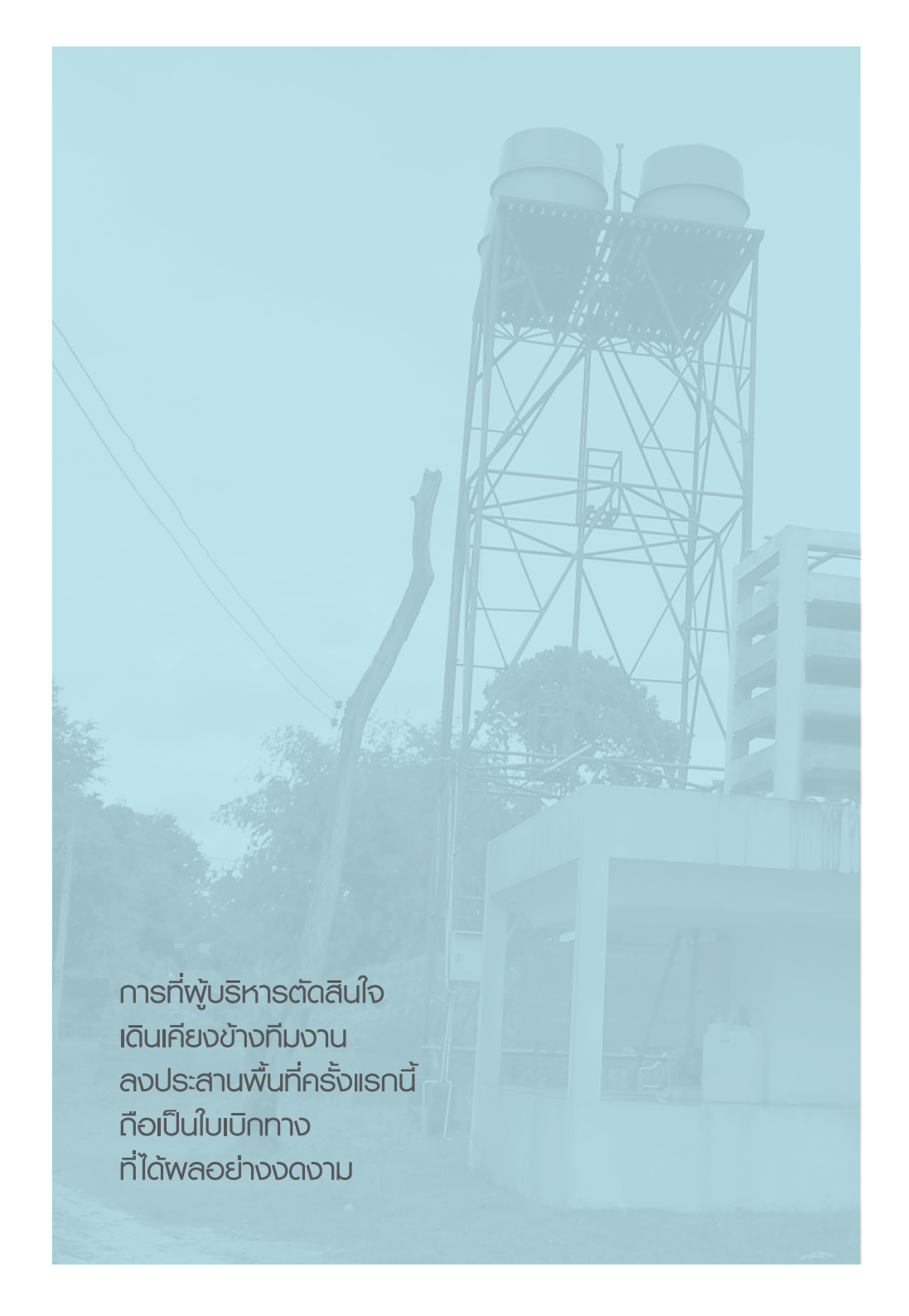
ปลอดภัย ทำให้ศูนย์วิทยฯ กำหนดจุดการทำงานเรื่องคุณภาพน้ำดื่มในชนบท
ที่อุบลฯ ได้ชัดเจนว่าต้องเริ่มต้นที่ไหน

ยังก่อน...ยังไม่ใช่ที่สาธารณสุข

แขกที่คาดไม่ถึง

การที่ผู้บริหารตัดสินใจ
เดินเคียงข้างทีมงาน
ลงประสานพื้นที่ครั้งแรกนี้
ถือเป็นใบเบิกทาง
ที่ได้ผลอย่างงดงาม

“ถ้าไม่แนะนำตัวก็ไม่รู้จะเป็น ผอ.ศุนย์วิทย์ฯ”

ภาพที่เกิดภายในห้องทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลคำไฮใหญ่ อำเภอดอนมดแดง วันนั้นยังชัดเจนในความทรงจำของ **ทองกร จิตรสิงห์** ปลัด อบต. “มืออาชีพ” ของที่นี่ ทั้งที่เวลาผ่านไปนานหลายปีแล้วก็ตาม

วันนั้น นับเป็นวันที่ศุนย์วิทย์ฯ อุบล เดินหน้าโครงการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำ บริโภคในพื้นที่อย่างเป็นทางการวันแรก โดย ผอ.วรวิทย์ และภริยา เริ่มต้นด้วยการเข้าพบผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบพื้นที่แห่งแรก จาก อบต. ๔ แห่งในอำเภอนี้ นอกเหนือจาก อบต.ดงบัง ท่าเมือง และเหล่าแดง

“เรื่อน้ำ เราไปที่ อบต.กันก่อน ที่ไปวันนั้นก็เพราะ หนึ่ง เด็กของเราไม่ได้ทำงานกับชุมชนมาก่อน ถ้าขึ้นให้เขาไปเองเลย เดียวจะยิ่งกว่าจับโยนลงน้ำให้ว้ายเขาเองเสียอีก สอง คือ อยากไปหาคำตอบเองว่า สิ่งที่เราคิดว่าเป็นปัญหานั้นจริงๆ แล้วมันใช่หรือไม่ เพราะบางที่เราคิดจากฐานวิชาการ แต่มันไม่ใช่ชีวิตหรือสิ่งที่เกิดขึ้นจริง

โชคดีที่ตอนนั้น อาจารย์สำลี ใจดี อาจารย์เกสฯ ที่จุฬาฯ ซึ่งเคารพนับถือ เหมือนเป็นครูคนหนึ่ง ให้ช่วยมาวิเคราะห์เรื่องการกระจายอำนาจสู่ อบต.

ทำให้เข้าใจว่า อ้อ...มันมีสภาพตำบล มีนายท อบต. มีปลัด ฯลฯ ตอนที่ไปคุย คราวนั้น ไม่ได้คิดในเชิงการเมืองอะไรเลย แต่ต้องการไปเสนอความเห็น และ อยากดูว่าเขาจะเอาด้วยหรือไม่ อีกส่วนหนึ่งคือ ต้องการไปเจรจาเพื่อให้ความ ตกลงปลงใจ (commitment) กันว่า ถ้าเห็นดีเห็นงามร่วมกัน แล้วผลตรวจออก มาพบว่าน้ำมีปัญหา อบต. จะมีงบประมาณจัดการปัญหานั้นหรือไม่ พูดง่ายๆ คือ ไปดูว่าข้อเท็จจริงเป็นยังไง คนอื่นเขาคิดกันอย่างไร เห็นด้วย หรือไม่เห็น ด้วย เพื่อประเมินสถานการณ์ว่า ถ้าเราจะผลักดันเรื่องต่อไป ถึงมันจะยาก แต่ถ้า มีโอกาสตรงนี้บวกตรงนั้น มันมีความเป็นไปได้นะ คนไหนเป็นกุญแจสำคัญของ เรื่องนี้ ถ้าเราอยากทำงานกับเขาต่อเนื่อง ก็ต้องทำความเข้าใจกับเขาให้มาก”

“ประเด็นเหล่านี้มันซับซ้อนเกินกว่าที่เด็กด้านวิทยาศาสตร์ของเราจะไปนั่งเจรจา เองตั้งแต่เริ่มแรก ผมเลยไปเอง ถือเป็นเรื่องปกติธรรมดา เพราะตอนอยู่ สสจ. ก็ทำตัวแบบนี้ และเราก็ได้ประโยชน์เยอะๆ ผอ.วรวิทย์ เล่า

แต่ในมุมมองของอีกฝ่ายไม่เห็นว่าเป็นเหตุการณ์แบบนี้เป็นเรื่องปกติ และด้วยมุม มองเช่นนี้เองทำให้หน่วยงานที่ไปพบมองว่าโครงการนี้น่าจะมีความสำคัญอยู่ มาก

“ครั้งแรกที่ศูนย์วิทยุฯมาหา ผมยังแปลกใจเลยว่า ระดับ ผอ.ลงมาดูงานในพื้นที่ ปลัดทองกร เล่าต่อ

หลังจากพบปะพูดคุยกับปลัด อบต. ในพื้นที่ที่หมายตาไว้ จนได้เบาะแสแน่ชัดว่าปัญหาคุณภาพในพื้นที่เป็นเรื่องใหญ่ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองก็ตระหนักและสนใจจริงที่จะหาทางคลี่คลาย ทีมงานทั้งสองจากศูนย์วิทยุฯ จึงนัดหมายพบกับ สสอ. ดอนมดแดง ซึ่งถูกหมายตาว่าน่าจะเป็นเจ้าภาพสำคัญในการขับเคลื่อนเรื่องนี้ให้ถึงเส้นชัยได้

“ตอนแรกผมคุยก็ไม่รู้จะว่าแกเป็น ผอ. เพราะเป็นการคุยแบบไม่เป็นทางการ คล้ายๆ ไปเสนอโครงการให้เห็นข้อดีของการทำเรื่องนี้ แต่เป็นข้อเสนอที่ค่อนข้างติดดิน พอพูแะนว่า นี่เป็น ผอ. เราก้...ตายแล้ว เราระดับแค่อำเภอ แต่ในระดับในส่วนกลางด้วย คุยกันตั้งนานเพิ่งรู้ภายหลังว่าท่านเป็น ผอ. ตรงนี้ผมคิดว่า เป็นกุญแจส่วนหนึ่งที่ทำให้โครงการสำเร็จได้ เพราะสะท้อนให้เห็นว่า ผู้บริหารตั้งใจ มุ่งมั่น มีคอมมิตเม้นท์สูง” **วิจิต พุ่มจันทร์** หรือที่ใครๆ ที่นั่นเรียกขานกันว่า “หมอวิจิต” กำลังสำคัญของ สสอ. ดอนมดแดงในขณะนั้น และผู้อยู่เบื้องหลังการจัดทำข้อมูลสำรวจสภาวะสุขภาพประชาชน ซึ่งเป็นหนึ่งในขั้นตอนให้เกิดโครงการนี้คืออีกคนหนึ่งที่ยังจำการพบปะครั้งแรกระหว่าง ๒ หน่วยงานได้ดี

ปากคำจากปลัด อบต. และ แกนนำ สสอ. ดอนมดแดง ที่สะท้อนความทรงจำแง่ดีต่อการได้พบ “แขกที่นึกไม่ถึง” ในวันนั้น พอจะสรุปได้ว่าการที่ผู้บริหารตัดสินใจเดินเคียงข้างทีมงานลงประสานพื้นที่ครั้งแรกนี้ถือเป็นไบเบิกทางที่ได้ผลอย่างงดงาม

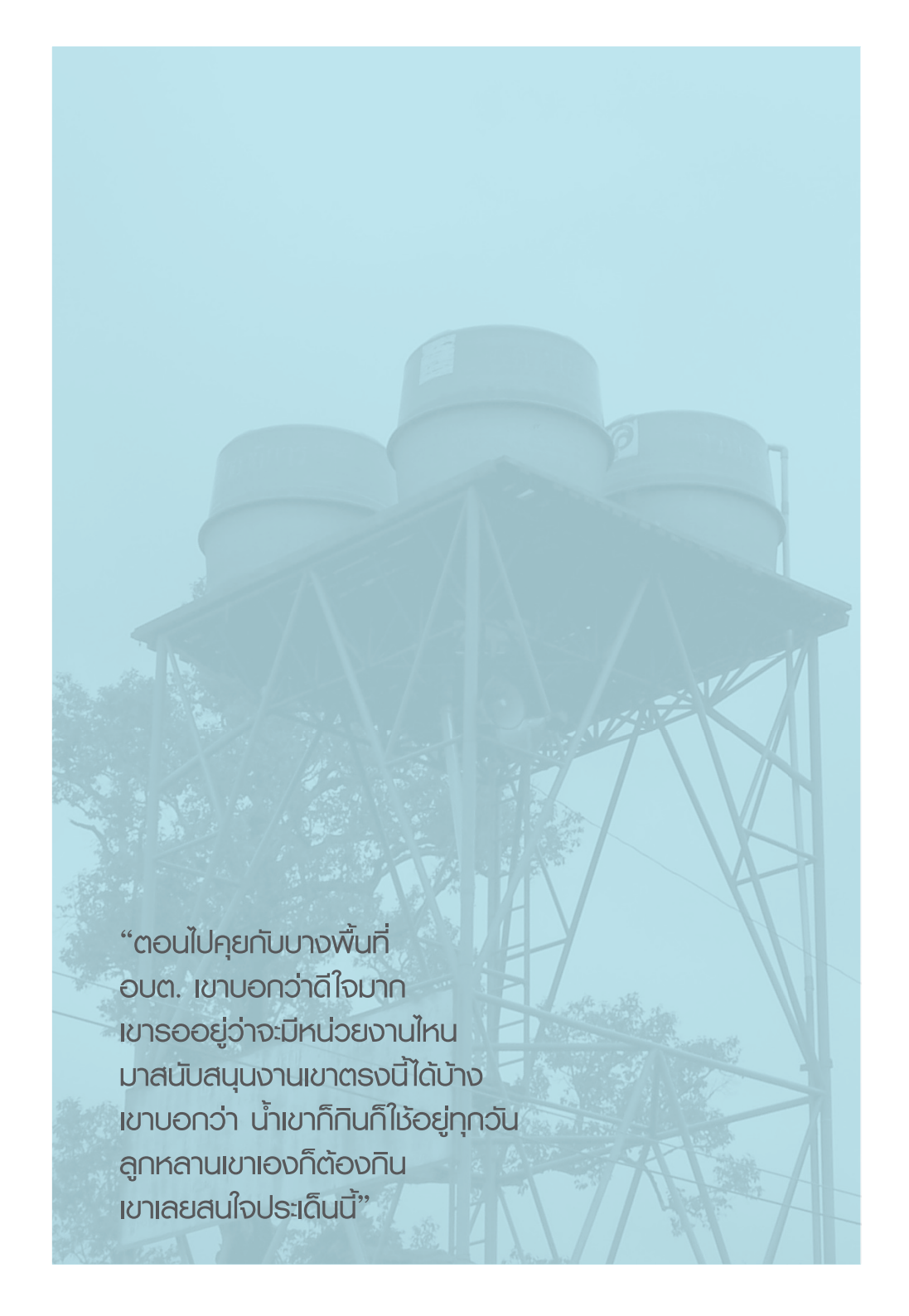
แต่ลำพังแค่เรื่องนี้เรื่องเดียวคงไม่มีกำลังพอที่จะทำให้ อบต. และ สสอ. ตัดสินใจเข้ามาจับมือเป็น “หุ้นส่วน” ที่มีความจริงจัง ต้องลงทั้งเงิน ทั้งแรง ทั้งเวลา ในการผลักดันเรื่องนี้ให้เดินหน้าได้

ยังมีเงื่อนไขอีกบางอย่างที่สามารถเป็นพลังขับเคลื่อนให้ปัญหายับเขยื้อนเคลื่อนไปสู่ทางออก...หากกระตุ้นได้ถูกจุด

ทุกซ์เราบ้าน และงานของเรา

“ตอนไปคุยกับบางพื้นที่
อบต. เขาบอกว่าดีใจมาก
เขารออยู่ว่าจะมีหน่วยงานไหน
มาสนับสนุนงานเขาดตรงนี้ได้บ้าง
เขาบอกว่า น้ำเขาก็กินก็ใช้อยู่ทุกวัน
ลูกหลานเขาเองก็ต้องกิน
เขาเลยสนใจประเด็นนี้”

สิ่งที่ทำให้ปลัดทองกรและหมอวิชิตเกิดความสนใจจับมือกับศูนย์วิทย์ฯ บุกเบิกงานด้านพัฒนาคุณภาพน้ำประปาสำหรับบริโศคในพื้นที่ดอนมดแดงมาจาก ๒ สาเหตุใหญ่

ประการแรก คือ ความสำคัญของปัญหา

ที่ตำบลคำไฮใหญ่ ซึ่งเป็นพื้นที่ประเดิมการพูดคุยหารือกัน เรื่องน้ำถือเป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วน เพราะชาวบ้านเดือดร้อนเรื่องนี้กันมาก ทั้งเรื่องของน้ำขาดแคลนไม่พอใช้ และเรื่องคุณภาพน้ำที่มีสภาพไม่น่าไว้วางใจสำหรับการบริโภค

“สภาพปัญหาเรื่องน้ำที่ตำบลคำไฮใหญ่เรียกได้ว่าเป็นปัญหาสะสมกันมาหลายสิบปี เพราะเกิดจาก หนึ่ง สภาพภูมิประเทศของตำบลนี้ไม่อยู่ในเขตชลประทานและเป็นที่ดินดอน สอง สภาพพื้นที่มีหินลูกรังมาก เมื่อขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อเป็นแหล่งน้ำกินน้ำใช้ก็ได้น้ำที่ไม่มีคุณภาพ หลายที่มีน้ำ แต่ไม่มีคุณภาพ ทั้งที่เป็นน้ำกร่อย น้ำเค็ม น้ำกระด้าง บางแห่งน้ำมีสีแดงเหมือนสนิม ชาวบ้านอยู่กับปัญหานี้มาตลอด ที่ผ่านมาก็อาศัยน้ำฝนที่รองเก็บไว้ตามบ้าน และถึงรวมที่กรมอนามัยและสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) มาจัดทำไว้” หมอวิชิตสะท้อนปัญหาในพื้นที่

วิฑิต พุ่มจันทร์

“ฐานข้อมูลเดิมเรื่องน้ำบริโภคย้อนไปเป็น ๑๐ ปี ก็เป็นน้ำฝนอยู่แล้ว แต่พอปี ๒๕๔๙ เป็นต้นมา คนชนบทหันมาดื่มน้ำประปา ๖๐-๗๐% ก็เลยคิดว่า เออ น่าสนใจ ไปดูข้อมูล ๔๗ หมู่บ้าน มีประปาถึงเกือบ ๔๐ หมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านหันมาดื่มน้ำประปากันมากขึ้นเพราะสะดวก แต่พอไปศึกษาเรื่องประปา พบว่าระบบประปาที่มีขาดคุณภาพ เพราะส่วนใหญ่เป็นการสูบน้ำจากบ่อไปเก็บในถังประปาเพื่อจ่ายไปตามจุดต่างๆ โดยไม่มีถังกรองสนิมเหล็ก คาดว่าส่วนใหญ่สร้างด้วยบ. สส. หรือ สจ. เพราะเรื่องประปาหมู่บ้านใช้หาเสียงได้ดี แต่เพื่อลดค่าใช้จ่ายก็เลยสร้างแต่ถังสูงก็พอ ไม่ต้องมีถังกรอง เอาให้มีปริมาณน้ำกระจายออกไปเยอะๆ ไว้ก่อน ถ้าไปสร้างถังกรองต้องเสียเงินเพิ่มอีกจุดละไม่ต่ำกว่า ๒-๓ แสนบาท

“พอศึกษาต่อก็พบว่าชาวบ้านเราก็ค้นเคยกับน้ำประปาที่มาแบบนี้ ไม่ได้นำไปทำให้สะอาดขึ้นเพราะเปิดก๊อกดื่มเลยเร็วกว่าเยอะ ตอนสำรวจข้อมูลพบว่า

ชาวบ้านที่ใช้น้ำประปาดื่ม ๖๐-๗๐% ไม่ได้ดื่มหรือกรอง ก็เลยคิดว่า เออ... จำเป็นแล้วที่ต้องทำอะไรกับเรื่องนี้ เพราะมีความเสี่ยงเยอะแล้ว”

นั่นคือสถานการณ์ในเรื่องคุณภาพน้ำดื่มของชาวดอนมดแดงจากข้อมูลและมุมมองของฝ่ายสาธารณสุข ซึ่งเห็นว่าดำเนินมาถึงจุดที่ต้องลงมือทำอะไรบางอย่าง

ในขณะที่มุมมองจากทาง อบต. เองก็อยู่ในจุดที่ใกล้เคียงกัน

“ในส่วน อบต.คำไฮใหญ่ ทางผู้บริหารและสมาชิก อบต. ตระหนักต่อปัญหานี้ มาตลอด ไม่ว่าจะเป็นเขียนแผนสมัยไหน ในแผนต้องมีเรื่องปัญหาระบบประปา เรื่องแหล่งน้ำดิบทำประปาไม่มีคุณภาพอยู่ด้วยตลอด ยกตัวอย่างที่บ้านคำอ้อ หลังจากใช้ระบบหลังขุดบ่อบาดาลเสร็จได้สัก ๒-๓ ปี พอถึงหน้าแล้ง เดือน มีนาคม - เมษายน น้ำจะเป็นตะกอนสีเหลืองเลย ตอนนั้นชาวบ้าน และสมาชิก อบต.เอง เขาจึงตระหนักต่อปัญหานี้อยู่แล้ว เราก็อยากรู้กันว่าน้ำที่ไม่ดีไม่มีคุณภาพมันเป็นยังไงบ้าง มีสารอะไรเป็นตัวประกอบ พุดง่าย ๆ คือ ชาวบ้านก็อยากทราบข้อมูลว่าน้ำประปาที่ดีมีอยู่นะมันจะเป็นสาเหตุอะไรเกี่ยวกับสุขภาพ ได้บ้าง” ปลัดทองกร สะท้อนมุมมองความต้องการจากฝ่ายชาวบ้านและผู้บริหาร ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

นอกจากนี้ ยังมีเหตุการณ์ที่น่าสนใจเรื่องหนึ่งเกิดขึ้นก่อนหน้าที่ อบต. จะตอบรับเข้าร่วมโครงการทุกตำบล โดยตอนแรกมีตำบลที่ตกลงเข้าร่วม ๓ ตำบล เมื่อข่าวนี้สะพัดไปถึงหมู่บ้านในตำบลที่ ๔ ปรากฏว่าชาวบ้านหมู่บ้านหนึ่งในตำบลนั้น ซึ่งมีอาณาเขตติดกับหมู่บ้านที่เป็นแหล่งเก็บตัวอย่างน้ำของ ๑ ใน ๓ ตำบล ที่เข้าร่วมโครงการมารุมเอาเรื่องกับบิดาหาว่าไม่ยุติธรรม ไม่มาเก็บตัวอย่างในหมู่บ้านของเขาบ้าง จึงต้องมีการนำเรื่องไปคุยกับทาง อบต. แห่งนั้น และทำให้ อบต. อนุมัติงบประมาณเข้าร่วมโครงการในที่สุด

กรณีนี้ชี้ให้เห็นว่าถ้าเรื่องที่ทำนั้นเกี่ยวข้องกับปัญหาของประชาชนจริงๆ แม้ในขั้นแรกหน่วยงานในท้องถิ่นไม่เอาด้วยก็ยังมีโอกาสที่จะเกิด “ทางอ้อม” ที่ทำให้หน่วยงานนั้นต้องทำงานตอบสนองต่อปัญหาอยู่

ประการที่สอง คือ สอดคล้องกับกรอบภารกิจ

ช่วงนั้น กรอบภารกิจใหม่ของ อบต. เองก็ขยายไปถึงเรื่องทำนองนี้ด้วย เพราะมีการโอนถ่ายงานจากกรมอนามัยไปยังหน่วยงานท้องถิ่น ทำให้เกิดช่องว่างในเรื่องของน้ำ เนื่องจากสาธารณสุขเน้นดูแลแต่เรื่องอาหารเป็นหลัก ประจวบกับต่อมา กระทรวงมหาดไทย และ กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น เริ่มมีนโยบายให้ชุมชนบริหารจัดการต่างๆ โดยออกกระเบียบ มท. ว่าด้วยการบริการกิจการต่างๆ รวมถึงประปาชุมชน

“ตอนไปคุยกับบางพื้นที่ อบต.เขาบอกว่าดีใจมาก เขารออยู่ว่าจะมีหน่วยงานไหนมาสนับสนุนงานเขาดังนี้ได้บ้าง เขาบอกว่า น้ำเขาก็กินก็ใช้อยู่ทุกวัน ลูกหลานเขาเองก็ต้องกิน เขาเลยสนใจประเด็นนี้” ธีรดา เล่าถึงปฏิกิริยาตอบรับเมื่อเธอไปเสนอโครงการเรื่องนี้

ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า อบต. และ สสอ. สองหน่วยงานหลักที่ทำงานคลุกไกลชิดกับประชาชนในด้านชีวิตความเป็นอยู่และสุขภาพมีประเด็นเรื่องปัญหาคูณภาพน้ำอยู่ในใจเรียบร้อยแล้วในเวลานั้น

การลงพื้นที่พบปะพูดคุยกับผู้มีส่วนสำคัญในหน่วยงานทั้งสอง ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อตรวจสอบ “โจทย์” การทำงานของศูนย์วิทยฯ ว่าสัมพันธ์กับปัญหาของประชาชนในพื้นที่จริง ๆ หรือไม่ จึงได้รับการยืนยันอย่างหมดจดชัดเจน

ฤทธิ์ “โปรโมชั่น”

มาตรการของศูนย์วิจัยฯ
ที่น่าสนใจในขั้นตอนนี้ก็คือ
การเสนอรูปแบบความร่วมมือระหว่างศูนย์วิจัยฯ
กับ อบต. ที่เข้าร่วมโครงการ
ในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
ที่มีงบประมาณของตนเอง
สำหรับใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในตำบล
ในรูปของการร่วมจ่ายค่าตรวจคนละครึ่ง

เมื่อเห็นพ้องต้องกันว่าจะเดินทางไป สสอ. ดอนมดแดง ซึ่งขณะนั้นมี **หมอประวิทย์ พันธุ์จุม** เป็นสาธารณสุขอำเภอ ได้ก้าวเข้ามาเป็นแกนหลัก ในฐานะหน่วยงานด้านสาธารณสุขประจำพื้นที่ ประสานผู้บริหาร อบต. ทั้ง ๔ ตำบล เข้าร่วมประชุมชี้แจงแนวทางโครงการ

ขั้นตอนที่เสนอก็คือ สสอ. ร่วมกับเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยทุกแห่งในพื้นที่ดอนมดแดงจะช่วยกันลงเก็บตัวอย่างน้ำจากแหล่งประปาในทุกตำบลของอำเภอ ดอนมดแดง แล้วส่งให้ศูนย์วิทยฯ ตรวจวิเคราะห์หาเชื้อหาโรคและสารปนเปื้อน จากนั้นจะนำผลมานำเสนอต่อที่ประชุมหน่วยงานทั้งหมดในระดับอำเภอ เพื่อรับทราบสถานการณ์ ข้อมูลปัญหา และหาทางแก้ไขร่วมกัน

มาตรการของศูนย์วิทยฯ ที่น่าสนใจในขั้นตอนนี้ก็คือ การเสนอรูปแบบความร่วมมือระหว่างศูนย์วิทยฯ กับ อบต. ที่เข้าร่วมโครงการ ในฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีงบประมาณของตนเองสำหรับใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในตำบล ในรูปของการร่วมจ่ายค่าตรวจคนละครั้ง คิดเป็นเงินตัวอย่างละ ๒,๕๐๐ บาท รวมเงินที่ อบต. แต่ละแห่งต้องจ่ายตกประมาณ ๑๐,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ บาท

“แนวคิดที่เราตั้งไว้แต่แรกคืองานนี้ต้องไม่ฟรี เพราะเราต้องการทดสอบดูว่าเขา
ยังตั้งใจอยากทำงานร่วมกับเราจริงหรือเปล่า ฉะนั้น เขาต้องควักเนื้อ”

ขยายความ “แนวคิด” ตรงนี้ก็คือ ทางศูนย์วิทยฯ อุบล วางนโยบายในการทำงานเชิงรุกไว้ว่า การตรวจวิเคราะห์ตัวอย่างน้ำ อาหาร หรืออื่นๆ ที่จะตามมาจากการทำโครงการกับพื้นที่ หน่วยงานในพื้นที่จะต้องมีส่วนร่วมลงทุนค่าใช้จ่ายตรงนี้ด้วยครึ่งหนึ่ง เพราะสะท้อนถึงความตระหนักว่าปัญหานี้สำคัญ ในขณะที่การไปทำให้ฟรีๆ นั้น เชื่อว่าไม่นำไปสู่การเรียนรู้และผลที่ลงหลักปักฐานยั่งยืน

ผลปรากฏว่า ครั้นนั้นทุก อบต. ต่างสมัครใจร่วมลงขันค่าตรวจวิเคราะห์กับศูนย์วิทยฯ

ขณะที่ในสายตาของหมอวิชิต มองว่ากลยุทธ์ร่วมจ่าย ๕๐:๕๐ อย่างนี้เป็นตัวช่วยให้ อบต. ตัดสินใจเข้าร่วมโครงการได้ง่ายขึ้น

“สิ่งหนึ่งที่ช่วยในเรื่องการตัดสินใจก็คือเทคนิคของศูนย์วิทย์ฯ จริงๆ แล้วศูนย์วิทย์ฯ ไม่จำเป็นต้องลงทุนตรงนี้เลย อบต.ก็มียงบประมาณสำหรับการตรวจจากราคาอย่างละ ๕,๐๐๐ บาท แต่ศูนย์วิทย์ฯ เขาก็ใจถึง เขาใช้เทคนิคว่า เขาออกให้ครึ่งหนึ่ง อบต.ออกครึ่งหนึ่ง มันก็เหมือนเป็นการตลาด โปรโมชัน ทำให้ตัดสินใจได้ดีขึ้น แหม...เซลล์ตั้ง ๕๐% ก็น่าลองนะ อะไรทำนองนี้”

ด้านปลัดทองกร ซึ่งเป็นผู้บริหาร อบต. คนแรกๆ ที่ตัดสินใจนำเรื่องนี้เสนอต่อนายก อบต. ก็ประเมินว่างบประมาณในราคา “โปรโมชัน” ก่อนนี้คุ้มค่า

“สมาชิก อบต. เองเขาก็ตระหนักถึงปัญหานี้อยู่แล้ว จึงไม่ยากในการตัดสินใจกับงบแค่หมื่น สองหมื่น เพราะตรงนี้ได้ประโยชน์กันทั้งตำบล เพราะทำให้ได้ทราบข้อมูลหลังจากตรวจวิเคราะห์ออกมาแล้ว”

หลังจากขยาดความคิดกับปลัด อบต. สำเร็จ ขั้นตอนต่อไปก็คือการขยับต่อไปที่ผู้มีอำนาจตัดสินใจด้านงบประมาณ นั่นคือ นายกฯ ซึ่งก็ผ่านพ้นไปด้วยดี ด้วยแรงสนับสนุนจากปลัดและกรรมการ อบต. ที่เห็นความสำคัญของงานพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนในพื้นที่นั่นเอง

หนึ่งบวกหนึ่ง
ได้เกินสอง

A man with dark hair, wearing a blue long-sleeved shirt and a white apron, is leaning over a large white sheet that is draped over a structure. He appears to be working with the sheet, possibly cleaning or preparing it. The background shows some greenery and a white vertical pipe. The entire image has a light blue tint.

จุดเก็บตัวอย่าง ๓๓ จุด
ครอบคลุมพื้นที่การใช้น้ำใน ๔๗ หมู่บ้าน
ดูให้กระจายตัวทั่วพื้นที่ทั้งอำเภอ
เพื่อสามารถนำผลมาวิเคราะห์
เชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมของสถานการณ์ระดับอำเภอ
ด้วยระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์
หรือ จีไอเอส (geographic information system)

หลังจากประสบความสำเร็จขั้นแรกในการเชิญชวน อบต. มาเป็นหุ้นส่วนโครงการ โดยทุก อบต.ต่างอนุมัติงบประมาณค่าตรวจคุณภาพน้ำตัวอย่างละ ๒,๕๐๐ บาท แถมยังลงขันค่าประมวลผลวิเคราะห์ข้อมูลและจัดทำเอกสารรายงานผล แห่งละ ๑,๕๐๐ บาท คราวนี้ก็ถึงขั้นเดินหน้านางาน

สสอ. และ ศูนย์วิทยฯ เริ่มต้นการทำงาน โดย สสอ. รับผิดชอบการออกเก็บตัวอย่างน้ำ แล้วส่งให้ศูนย์วิทยฯรับช่วงต่อในการนำตัวอย่างเหล่านั้นไปตรวจวิเคราะห์คุณภาพ เพื่อนำผลไปเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งอำเภอ โดยใช้เวลาดำเนินการประมาณ ๕ เดือน

การเก็บตัวอย่างน้ำที่เริ่มต้นขึ้นในเดือนสิงหาคม ๒๕๔๖ มีการวางแผนอย่างดี โดยได้กำหนดจุดเก็บตัวอย่าง ๓๓ จุด ครอบคลุมพื้นที่การใช้น้ำใน ๔๗ หมู่บ้าน ดูให้กระจายตัวทั่วพื้นที่ทั้งอำเภอ เพื่อสามารถนำผลมาวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมของสถานการณ์ระดับอำเภอ ด้วยระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ หรือ จีไอเอส (geographic information system)

ในระหว่างการดำเนินโครงการมีเหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านในพื้นที่เองก็ให้ความสนใจและพร้อมที่จะเชื่อมต่อกับงานเชิงรุกเช่นนี้อยู่แล้ว โดยบางพื้นที่ที่น้ำประปามีสี กลิ่น ที่ส่อปัญหาคุณภาพ ชาวบ้านก็มาเรียกร้องกดดันให้ อบต. นำตัวอย่างน้ำในชุมชนของตนไปตรวจด้วย เพราะอยากรู้ปัญหาให้ชัด

สสอ. วิเคราะห์พื้นที่เสี่ยงด้วยระบบ GIS และแนวทางแก้ไขเบื้องต้น

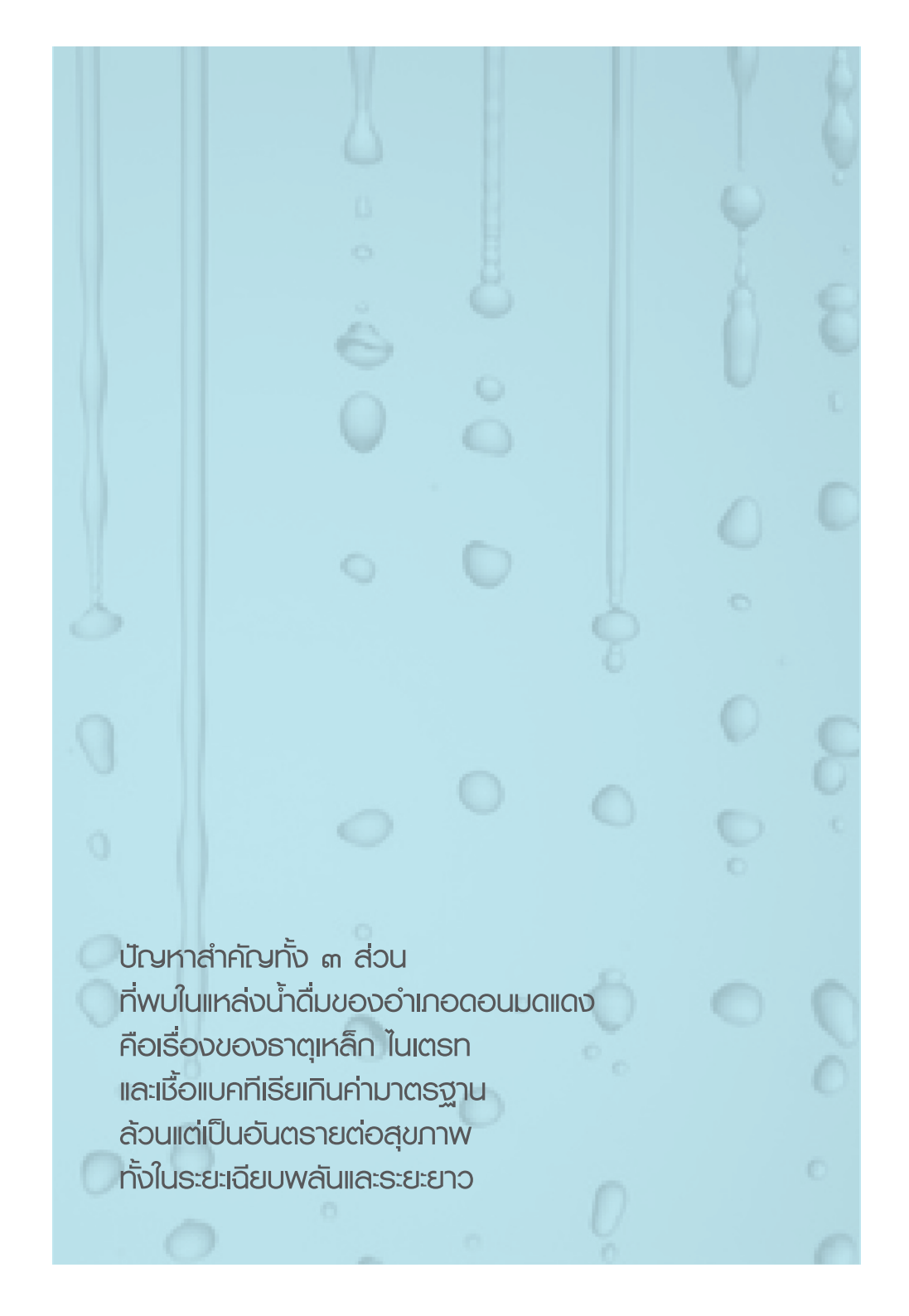
การตรวจคุณภาพน้ำโดยศูนย์วิจัยฯ ในครั้งนั้น ได้กำหนดประเด็นการตรวจวิเคราะห์ไว้ ๑๐ หัวข้อ ได้แก่ ความเป็นกรดต่าง ความกระด้าง ปริมาณแคลเซียม ตะกั่ว คลอไรด์ เหล็ก ไนเตรท สารทั้งหมดที่ละลายน้ำได้ โคลิฟอร์ม แบคทีเรีย และฟิคัลโคลิฟอร์ม

การที่ สสอ. รับหน้าที่เป็นหน่วยขับเคลื่อนหลักของโครงการนับว่าสอดคล้องกับบทบาทมาก เพราะในพื้นที่ระดับอำเภอบทบาทของ สสอ. ก็คือ หน่วยวิชาการและ “เจ้าภาพ” กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของสุขภาพของประชาชน ทำให้โครงการเป็นที่ยอมรับและได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านและหน่วยงานต่างๆ ด้วยดี ทั้งในขั้นการออกเก็บตัวอย่างในพื้นที่ และการนำเสนอผลการตรวจวิเคราะห์เพื่อรายงานสภาพปัญหาและระดมความร่วมมือในการแก้ไขจากหน่วยงานต่างๆ ในอำเภอ

หยดน้ำมหากัศ

ปัญหาสำคัญทั้ง ๓ ส่วน
ที่พบในแหล่งน้ำดื่มของอำเภอดอนมดแดง
คือเรื่องของธาตุเหล็ก ไนเตรท
และเชื้อแบคทีเรียเกินค่ามาตรฐาน
ล้วนแต่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ
ทั้งในระยะเฉียบพลันและระยะยาว

เจ้าหน้าที่ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ อุบลฯ ช่วยกันตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำทั้งหมด โดยใช้เวลานานหลายเดือน ก็ทราบผลแน่ชัดว่า น้ำประปาที่ชาวดอนมดแดงบริโภคกันอยู่ในทุกตำบลมีปัญหาและความเสี่ยงอย่างที่เราคาดการณ์กันไว้

ปัญหาลำดับคือเรื่องของธาตุเหล็ก (Fe) ที่พบถึง ๘ แห่ง กระจายอยู่ทั้ง ๔ ตำบล ที่พบมากที่สุดคือที่ ต.เหล่าแดง พบ ๔ แห่ง

ผลกระทบจากการมีธาตุเหล็กเจือปนเกินมาตรฐานดังกล่าว นอกจากทำให้เกิดน้ำมีสีแดงและมีกลิ่น เกิดคราบสนิมเหล็กจับเครื่องสุขภัณฑ์ หรือทำให้เสื้อผ้าเปื้อนแล้ว ยังเป็นแหล่งอาหารให้แก่แบคทีเรีย ทำให้น้ำประปามีกลิ่นและรสชาติ รังเกียจ ท่อน้ำอุดตันเร็ว ถ้าสะสมอยู่ในร่างกายมนุษย์เกินระดับที่สามารถขับออกไปได้หมดจะถูกสะสมไว้ที่ตับ ทำลายอวัยวะดังกล่าว

โชคดีอย่างหนึ่งที่พื้นที่อำเภอดอนมดแดงไม่มีโรงงานอุตสาหกรรม จึงปลอดภัยจากปัญหาการปนเปื้อนของสารโลหะหนัก เช่น ตะกั่ว แคดเมียม ฯลฯ ในแหล่งน้ำ แต่การที่อำเภอนี้เป็นแหล่งเกษตรกรรมทำให้เกิดปัญหาคุณภาพน้ำในอีกลักษณะหนึ่ง นั่นคือ การมีสารไนเตรทเจือปนเกินมาตรฐานในแหล่งน้ำ ๕

แห่ง ที่มาของสารดังกล่าวคาดว่าเกิดจากการใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และของเสียจากสิ่งมีชีวิต

ไนเตรทก่อนอันตรายต่อร่างกายมนุษย์โดยทำให้ร่างกายขาดออกซิเจน และมีการตัวเขียวคล้ำได้ เพราะสารนี้จะไปแย่งจับเม็ดเลือดแดงทำให้ร่างกายไม่สามารถนำออกซิเจนไปเลี้ยงร่างกายได้เพียงพอ เป็นอันตรายอย่างยิ่งสำหรับเด็กอายุน้อยกว่า ๓ เดือน นอกจากนี้ การศึกษาในสัตว์ทดลองยังพบว่าสารชนิดนี้ทำลายตับ ปอด และอาจทำให้เป็นมะเร็งได้อีกด้วย

ในด้านของเชื้อโรคที่เจือปนในน้ำ พบแหล่งน้ำ ๘ แห่ง ที่มีเชื้อโรคที่ก่ออันตรายต่อร่างกายมนุษย์ นั่นคือ โคลิฟอร์ม และฟิคัลโคลิฟอร์ม เกินมาตรฐาน สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะแหล่งประปา ๔ จาก ๘ แห่งดังกล่าวเป็นประปาผิวดิน จึงมีโอกาสปนเปื้อนเชื้อแบคทีเรียสูงกว่าระบบประปาจากแหล่งน้ำบาดาล และไม่มีการปรับปรุงคุณภาพน้ำก่อนแจกจ่ายสู่แหล่งบริโภค น้ำที่ปะปนเชื้อโรคเหล่านี้มักก่อให้เกิดโรคที่อาศัยน้ำเป็นสื่อ ได้แก่ โรคอุจจาระร่วง อหิวาตกโรค บิด ไข้ไทฟอยด์ ตับอักเสบ เป็นต้น

ปัญหาสำคัญทั้ง ๓ ส่วน ที่พบในแหล่งน้ำดื่มของอำเภอดอนมดแดง คือเรื่องของธาตุเหล็ก ไนเตรท และเชื้อแบคทีเรียเกินค่ามาตรฐาน ล้วนแต่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ทั้งในระยะเฉียบพลันและระยะยาว จำเป็นต้องเข้าไปแก้ปัญหาที่แหล่งต้นทางของตัวอย่างน้ำให้อยู่ในสภาพปลอดภัยโดยด่วนทั้งสิ้น

ถ้าเป็นเมื่อก่อน งานของศูนย์วิทย์ฯ ก็คงจบลงเพียงเท่านี้ แต่เมื่อเส้นทางการทำงานยุคใหม่ได้ปรับเปลี่ยนมาสู่การทำงานเชิงรุก เพื่อให้ผลวิเคราะห์นำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างจริงจัง จึงยังมีงานที่ทำทยอยรออยู่ข้างหน้าอีกมาก

รดน้ำพรรณดิน ให้พลเลืบ “กินได้”

มาถึงขั้นนี้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า
ชาวศูนย์วิจัยฯ อุดมฯ
จะได้เรียนรู้มากเพียงไรว่า
ระหว่างการทำงานเชิงรับแบบเดิม
กับการทำงานเชิงรุก
แบบไหนที่ให้ผลคุ้มค่าและให้คุณค่ามากกว่ากัน

หลังประมวลผลวิเคราะห์ออกมาเรียบร้อยแล้ว สสอ. ดอนมดแดง และศูนย์วิทยฯ ก็เตรียมพร้อมในการนำเสนอรายงานผลต่อที่ประชุมอำเภอ เพื่อส่งข้อมูลวิชาการไปสู่ขั้นของการลงมือแก้ปัญหา

การที่ อบต. ทั้ง ๔ แห่งในอำเภอมีสวนร่วมรับรู้และลงขันทำโครงการครั้งนี้มีส่วนส่งเสริมให้เวทีการนำเสนอผลได้รับการตอบสนองด้วยความเอาใจใส่ ซึ่งนับว่าเป็นผลที่แตกต่างอย่างมากจากโครงการที่คิด ลงทุน และทำโดยหน่วยงานนอกพื้นที่ใดๆ ยิ่งไปกว่านั้น หน่วยงานอื่นๆ ในระดับอำเภอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของอำเภอก็ให้ความสนใจอย่างมาก เพราะแม่น้ำน้ำประปาที่ไหลผ่านท้องของที่ว่าอำเภอเองก็มีสีสนิมเหล็กปนชัดๆ เหมือนกัน

รายงานผลการศึกษาคูณภาพน้ำบริโภคและการคาดคะเนพื้นที่เสี่ยง ที่ถูกออกแบบอย่างดีโดยนาระบบจีไอเอส ซึ่งเป็นเทคโนโลยีค่อนข้างใหม่สำหรับพื้นที่ในขณะนั้น มาใช้ประโยชน์ในการแสดงให้เห็นการพยากรณ์สภาพปัญหาระดับทั้งอำเภอ ได้รับความสนใจจากผู้บริหารของหน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **นายอำเภอณรงค์ เขาว์นลิตกุล** และ **ปลัดอาวุโสอำเภอดอนมดแดง ประสิทธิ์ แสงโชติ** ที่ประชุมได้ระดมความเห็นเกี่ยวกับแนวทางแก้ปัญหาเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ที่มีผลกระทบต่อดึกและเยาวชน และช่วยกันมองหาช่องทางสนับสนุนให้เกิดการแก้ปัญหาโดยเร็วที่สุด ในแง่ของแนวทางการจัดการนั้นไม่มีปัญหา เพราะ สสอ. และ

ศูนย์วิทยฯ มีขีดความสามารถพอที่จะให้คำแนะนำและกำกับการดำเนินการได้ แต่สิ่งที่ต้องการอย่างมากในตอนนั้น ก็คือ งบประมาณจัดสร้างถังกรองน้ำและซื้อคลอรีน เพื่อปรับปรุงคุณภาพน้ำในจุดวิกฤตก่อน

ปลัดอาวุโสเล็งช่องทางขอทุนจากบผู้ว่า ซีอีโอ จึงรับหน้าที่ประสานกับงานจังหวัด โดยทาง สสอ. ช่วยดูแลเรื่องเอกสารข้อมูลวิชาการเพื่อสื่อสารสภาพปัญหาให้ฝ่ายนโยบายเข้าใจสถานการณ์ชัดเจนพอที่จะตัดสินใจสนับสนุนงบประมาณได้ ในขณะเดียวกัน อบต.เจ้าของพื้นที่ที่พบปัญหาเองก็ไม่อยู่นิ่งเฉย หลังผ่านเวทีประชุมที่อำเภอแจ้งแนวทางการแก้ไขปัญหาแล้ว ผู้นำ อบต. ก็ได้นำข้อมูลไปหารือในหน่วยงานเพื่อผันงบมาใช้ในการแก้ปัญหาในจุดวิกฤตเท่าที่จะเป็นไปได้

ในที่สุด พลังจากความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในอำเภอเพื่อแก้ปัญหาให้แก่พื้นที่โดยมีฐานองค์ความรู้ที่ชัดเจนรองรับก็แสดงผลให้เห็นประจักษ์ โดยทางจังหวัดอนุมัติให้จัดสรรงบผู้ว่าซีอีโอ จำนวน ๑.๖ ล้านบาท เพื่อแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำดื่มตามโครงการที่เสนอ

“เมื่อก่อนสภาพน้ำเห็นชัดว่าเป็นสีสนิม แต่ไม่ได้ลึกซึ่งว่ามีอะไรปน ขนาดไหนและอย่างไร พอศูนย์วิทยฯ มาวิเคราะห์ให้ รู้แล้วว่าบ่อไหนมีสนิมเท่าไร ปัญหาที่แน่ชัด ผู้เกี่ยวข้องก็รู้ว่าต้องแก้เร่งด่วน” ปลัดอาวุโสประสิทธิ์ หัวเรียวหัวแรงในการเสนอของบจากจังหวัดชี้ให้เห็นจุดชี้ขาดความสำเร็จครั้งนี้

มาถึงขั้นนี้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าชาวศูนย์วิทยฯ อุดมฯ จะได้เรียนรู้มากเพียงไรว่า ระหว่างการทำงานเชิงรับแบบเดิมกับการทำงานเชิงรุก แบบไหนที่ให้ผลคุ้มค่า และให้คุณค่ามากกว่ากัน **อย่างไรก็ตาม ยังมีสิ่งที่ยังรอคอยอยู่ข้างหน้าอีกหลายขั้นกว่าจะเกิด “ผลแล็บกินได้” นั่นคือการใช้ข้อมูลนำทางไปสู่การแก้ปัญหาน้ำประปาเพื่อให้ชาวดอนมดแดงดื่มได้อย่างปลอดภัย**

កាំវាច្រើនបុរេបុរេ

สิ่งที่เกิดควบคู่กันไป
ก็คือความอัศจรรย์ใจต่อวิธีที่ชุมชน
สนองตอบต่อปัญหา
ที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเอง
ก็ตระหนักต่อสิทธิและหน้าที่
ทั้งในฐานะ “ประชาชน” และ “พลเมือง”
อย่าง “เด็กเลิบบ” อย่างเธอไม่เคยมองเห็น

ถ้าโจทย์การทำงานครั้งนี้ยังอยู่ในกรอบวิธีคิดทั่วไป นั่นคือ เมื่อได้งบประมาณโครงการมาแล้ว หน่วยที่เสนอก็ไปจัดสร้างถังกรองน้ำเสริมให้แกระบบประปาชุมชนที่มีปัญหาคุณภาพน้ำแล้วก็เป็นอันว่างานประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย เรื่องราวของเราก็คงจบลงได้ตั้งแต่บทที่แล้ว

แต่เนื่องจากทีมงานหลัก ทั้งฝ่ายศูนย์วิทย์ฯ และ สสอ. ไม่ได้พุ่งเป้าให้โครงการนี้มุ่งที่การซื้อถังกรองน้ำ แต่มุ่งที่การจัดการคุณภาพน้ำบริโภคนของประชาชนให้ปลอดภัย จึงยังมีงานที่ต้องทำต่อเนื่องอีกหลายส่วน โชคดีที่ทั้งศูนย์วิทย์ฯ และ สสอ. ต่างมีสโตร์การทำงานแนวเดียวกัน คือนอกจากทำงานให้เกิดผลจริงจริงแล้วยังต้องการให้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นเกิดความต่อเนื่องด้วย ทำให้งานชิ้นต่อจากนี้เดินหน้าไปได้ในลักษณะกอดคอกันเดิน

แน่นอนว่าการได้งบประมาณทั้งจากจังหวัดและอบต.มาลงทุนสร้างระบบปรับปรุงคุณภาพน้ำประปาให้ดีพอสำหรับดื่มได้แก่แหล่งน้ำที่มีปัญหาทั่วทั้งอำเภอตอนมดแดงทำให้เกิดการปฏิรูประบบประปาชุมชนครั้งสำคัญขึ้นมาแล้ว แต่ถังกรองน้ำตลอดจนระบบที่เกี่ยวข้องกันทั้งหมดต้องการการดูแล บำรุงรักษา และเฝ้าระวังปัญหาการชำรุดหรือเสื่อมสภาพอย่างต่อเนื่อง ที่ต้องทำแน่นอนเป็นประจำคือ ตัวกรองสนิมเหล็ก และสารต่างๆ เมื่อใช้ไประยะหนึ่ง

พิสมัย กันหาพันธุ์ (ซ้ายสุด) และกรรมการประปาบ้านใหม่

จะเสื่อมสภาพ ต้องมีการล้างเอาสิ่งปนเปื้อนที่สะสมไว้ในถังกรองออกไป หรือ การเติมคลอรีนเพื่อควบคุมเชื้อจุลินทรีย์ในน้ำ

แล้วใครล่ะจะมาคอยดูแล?

คำตอบสุดท้ายอยู่ไม่ไกล ก็เหมือนวลีฮิตติดปากกันมานานว่า คำตอบอยู่ที่ หมู่บ้าน นั่นเอง

ในกระบวนการที่ผ่านมา ภาคส่วนต่างๆ ที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ทั้ง องค์การภาครัฐ จังหวัด อำเภอ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต่างเข้ามาร่วม กันคนละไม้ละมือจนโครงการเดินหน้ามาไกลพอสมควรแล้ว คราวนี้เป็นทีของ

อีกภาคส่วนหนึ่งที่อยู่ใกล้ชิดกับปัญหานี้มากที่สุดจะเข้ามาร่วมมีบทบาท นั่นคือ ภาคประชาชน

ขั้นตอนจากนั้นก็คือ ทางอำเภอได้จัดเวทีแจ้งแนวทางการแก้ไขแก่ผู้นำ อบต. ทั้งหมด จากนั้น อบต. ก็รับไม้ต่อ ในการบริหารงบประมาณที่จังหวัดจัดสรรให้ ไปใช้แก้ปัญหาในพื้นที่ โดยมีการทำงานเชื่อมกับกรรมการชุมชน ซึ่งมี กรรมการของชุมชนที่ดูแลเรื่องระบบประปารวมอยู่ด้วย

สิ่งที่เกิดตามมาคือความเคลื่อนไหวขนานใหญ่ในชุมชนต่างๆ

“จุดแรกคือต้องสร้างความเข้าใจกับประชาชน เพราะยังมีคนอีกมากเข้าใจว่า น้ำประปาดื่มได้ไม่มีปัญหา บาง อบต. ตอนแรกๆ ไม่เห็นความสำคัญเท่าไร’ ต้องเอาประชาชนไปบิ๊บ อย่างกรณีหนึ่ง เป็นน้ำดื่มในโรงเรียน นักเรียนสังเกต เห็นว่าทำไมครูไม่ดื่มน้ำในโรงเรียนแต่ซื้อน้ำมาดื่ม ผลตรวจออกมาพบว่าน้ำที่ ผ่านถังกรองโรงเรียนแล้วแต่คุณภาพต่ำเกินไปกว่าจะนำไปดื่มได้ แบบนี้ครูก็ต้อง ลงมือแก้ปัญหาแล้ว เขาก็วิ่งไปของบจาก อบต.” หมอประวิทย์ แห่ง สสอ. ดอนมดแดงเล่าให้ฟังถึงกรณีหนึ่ง

ที่อำเภอคำไฮใหญ่ ปลัดทองกรเล่าว่า เมื่อรู้แน่ชัดว่าน้ำมีเหล็กเจือปนมาก อบต. ได้วางนโยบายชัดเจนว่าจะให้ความสำคัญต่อการดูแลเด็กและเยาวชน ก่อน จึงเร่งอนุมัติงบพิเศษซึ่งเป็นงบประมาณสะสมออกมาก่อนสำหรับซื้อ เครื่องกรองน้ำให้แก่โรงเรียนประถมและศูนย์เด็กเล็กในพื้นที่ที่พบปัญหาหนัก

ต่อมาที่นี่ยังได้งบประมาณเพิ่มเติมจากในส่วนบผู้ว่า ซีอีโอ และกรมส่งเสริม การปกครองท้องถิ่นก่อสร้างระบบประปายขนาดเล็กตามมา ที่น่าสนใจคือ อบต. ไม่ยอมหยุดอยู่แค่นั้น แต่ยังนำเรื่องการขุดเจาะบ่อบาดาลใหม่ๆ ที่เป็นแหล่งน้ำ

จรรยารัตน์ พาวขุนทด
นักวิชาการของศูนย์วิจัยฯ
ที่ถนัดงานพื้นที่

ประกาศที่ตีรวมไว้ในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบประจำปีของ อบต. รวมทั้งกำหนดให้เรื่องของการจัดให้มีน้ำบริโภคที่มีคุณภาพเป็นหนึ่งในนโยบายสาธารณะ ทำให้เรื่องนี้มีหลักประกันอันมั่นคงว่าจะเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้บริหาร อบต. ทุกชุดต้องให้ความสำคัญนับจากนี้ไป

“ถามถึงความยั่งยืน ตอนนั้นเราบรรจุเรื่องนี้เป็นแผนยุทธศาสตร์ของการพัฒนา อบต. แล้ว ส่วนนี้ต้องให้เครดิตกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยที่มีนโยบายชัดเจนให้ประชาชนบริหารกิจการระบบประปา โดยออกระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการบริการกิจการประปาและบำรุงระบบประปา พ.ศ.๒๕๒๘ ออกมา ทำให้เราบรรจุเรื่องนี้เข้าแผนและจัดงบประมาณสนับสนุนกิจการประปาหมู่บ้านที่มีอยู่ ๗ แห่งในตำบลของเราได้เต็มที่ ที่ผ่านมาระบบประปาชุมชนเป็นสมบัติของ อบต. จากนั้นเราได้โอนกิจการให้ชุมชนดูแล ทางหมู่บ้านจะตั้งคณะ

กรรมการขึ้นมาบริหารกิจการประปาในหมู่บ้าน เมื่อต้องการงบประมาณ เช่น รายได้ไม่พอต่อการซ่อมบำรุง การขุดเจาะแหล่งน้ำใหม่ สามารถขอยืมจาก อบต. ได้ เพราะ อบต. ได้รับการถ่ายโอนภารกิจและงบประมาณมาจากส่วนกลาง แล้ว งบที่จะมาเล่นเรื่องน้ำเนี่ยมันไม่กี่เปอร์เซ็นต์ของงบประมาณภาพรวมทั้งหมด คิดว่าไม่เป็นปัญหา ถ้านโยบายชัดเจนว่าต้องให้ความสำคัญ”

ภริตาเองยอมรับว่า หลังการแก้ปัญหาเริ่มต้น ทำให้เธอมีงานเพิ่มขึ้นมากมาย เพราะศูนย์วิทย์ฯ เป็นหนึ่งในแกนหลักที่ต้องลงไปร่วมแก้ปัญหาทุกชุมชนที่พบปัญหาหลังตรวจวิเคราะห์ โดยต้องไปหาข้อเท็จจริงถึงต้นตอของปัญหา เช่น สำรวจแหล่งน้ำ ตรวจสอบสภาพถังกรอง ฯลฯ นอกจากนี้ยังต้องให้คำแนะนำในการแก้ปัญหา ตั้งแต่เรื่องใหญ่จนถึงเรื่องย่อยๆ อย่างการหาทรายเปลี่ยนไส้ถังกรองน้ำ การเติมคลอรีน ซึ่งเหล่านี้ทำให้เธอต้องเผชิญกับคำถามใหม่ๆ ที่ต้องชวนชาวบ้านหาคำตอบมากมาย แต่สิ่งที่เกิดควบคู่กันไปก็คือความอึดจรรยาใจต่อวิธีที่ชุมชนสนองตอบต่อปัญหา ที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเองก็ตระหนักต่อสิทธิและหน้าที่ทั้งในฐานะ “ประชาชน” และ “พลเมือง” อย่างที่ “เด็กเล็บ” อย่างเธอไม่เคยมองเห็น

“อย่างทรายมันหมดอายุแล้ว ชาวบ้านต้องซื้อทรายและถ่านใหม่ เขาก็เขียนคำขอไปที่ อบต. อบต.ก็จัดซื้อให้ชาวบ้านเลย ชาวบ้านก็เป็นคนมาเปลี่ยนมาล้าง อีกอย่างหนึ่งคือเขาเริ่มรู้ตัวว่าแต่ก่อนกินน้ำอะไรไปเนี่ย น้ำมีเหล็กมีผลกับเขาอย่างไร ทำให้เขาเริ่มแฉดที่ฟ น้ำไม่สะอาด มีสารปนเปื้อน เขาจะย้อนไปหา อบต.เองเลย อีกที่ อบต. มีหน้าที่รับผิดชอบก็จริง แต่ชาวบ้านมาช่วยกันดู พอคลอรีนหมด หรือเครื่องเสีย เขาจะประสานไปที่ อบต. คอยเป็นหูเป็นตา”

“หรืออย่างโรงเรียนหนึ่ง เขาไม่รู้เลยว่าน้ำที่เขากินนั้นสะอาดไหม พอเราสืบทราบปัญหา บอกเขาว่าถังกรองสกปรก เขาเอาถังน้ำ เอาขัน เอาแปรงมา

ช่วยกันขัด ช่วยกันดูแลที่กรองตั้งแต่นั้นมา พอถึงเวลาก็มาดูเรื่องเปลี่ยนทราย และวัสดุกรอง นี่คือทุกคนมีส่วนร่วม ไม่โยนไปเป็นหน้าที่ อดต.ฝ่ายเดียว”

นอกจากกรณีที่รุดหน้าอย่างราบรื่น ยังมีกรณีอีกไม่น้อยที่รอให้เข้าไปผลักดัน ร่วมแก้ปัญหา

“บางจุดก็ยังมีข้อโหว่ ต้องไปตามจี เช่น สร้างถังกรองแล้วแต่ไม่เปิดใช้เพราะเห็นว่าต้องเปิดปั๊มเปลืองค่าไฟ เราก็เสนอให้สร้างระบบเปิดปิดเป็นเวลา เช่น ช่วง ๘.๐๐-๑๒.๐๐ น.”

บ้านใหม่แสนสุข ซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งที่ถูกรดาเข้าไปคลุกคลีใกล้ชิด น่าจะถือเป็นกรณีตัวแทนภาพในพื้นที่ดอนแดงหลังการรายงานผลคุณภาพน้ำ ซึ่งสะท้อนความเคลื่อนไหวที่เชื่อมต่อกันจากปฏิบัติการขั้นแรกจนถึงขั้นปลายทางได้ดีพอสมควร

ที่นี่เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งใน ต.เหล่าแดง ที่มีการตั้งคณะกรรมการบริหารประปาหมู่บ้านมาก่อนแล้ว โดยมีกรรมการที่ชาวบ้านเลือกตั้งขึ้นมารวม ๗ คน และเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ดื่มน้ำประปาในช่วงที่น้ำฝนที่รองไว้หมดลง แม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ก็นำน้ำประปาไปต้มให้สุกก่อนเนื่องจากประปาที่นี่ไม่ผ่านขั้นตอนการกรองน้ำแบบเดียวกับที่ห่มอวิชิตเล่าไว้ในตอนแรกว่าพบทั่วไป คือเจาะบ่อสูบน้ำขึ้นเก็บในถังสูงแล้วปล่อยลงมาเข้าท่อแจกจ่าย แต่ชาวบ้านก็ยังคลางแคลงใจเพราะต่างก็สังเกตเห็นว่าที่ก้นตุ่มน้ำมีคราบตะกอนสีเหลืองทิ้งร่องรอยไว้เป็นปริศนาบ่อยๆ

จนเมื่อมีการเก็บน้ำที่นำไปเป็นตัวอย่างวิเคราะห์ก็พบว่า มีเหล็กปนอยู่ในระดับสูง ปัญหาจึงถูกชี้ชัด และทางออกก็เริ่มต้น โดยต่อมาก็มีการติดตั้งถังกรองเข้ากับ

ระบบประปา ด้วยบัพผู้ว่าซีอีโอ จากนั้นชาวบ้านได้เข้ามาดูแลสมบัติชิ้นนี้อย่างต่อเนื่อง

พิสมัย กัณหพันธ์ เลขานุการกรรมการบริหารประปาหมู่บ้านใหม่แสนสุข เล่าว่า หลังมีถึงกรอมาติดตั้งกรรมการมีงานสำคัญเพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง คือ การล้างถังและดูแลเปลี่ยนทรายและถ่านกรองน้ำทุก ๓ เดือน โดยกรรมการทุกคนลงแรงช่วยกันฟรีๆ ร่วมกับชาวบ้านที่อาสาช่วย

“ก็ไปซื้อทรายมาร่อนก่อน แล้วเอาขึ้นไปเปลี่ยนบนถัง ส่วนถ่านก็เป็นถ่านไม้ธรรมชาติละคะ ค่าทรายและถ่านก็เอามาจากค่าใช้จ่ายที่เก็บได้” พิสมัย หรือ “หน้อย” สาวสวยร่างบอบบางท่าทางกระฉับกระเฉงเล่าขั้นตอนการดูแลรักษาถังกรองน้ำอย่างฉาดฉาน

กรรมการไม่มีเงินเดือน เลขานุการกับเหรัญญิกที่ออกตรวจมิเตอร์ตามบ้านจะได้ค่าน้ำมันรถนิดหน่อย

ถึงแม้ไม่ได้อะไรเป็นกอบเป็นกำ แถมงานยังเพิ่ม แต่หน้อยบอกว่ายังกระตือรือร้นที่จะทำหน้าที่นี้ต่อไป

“มันก็บอกไม่ถูกนะ เราก็ถือว่าเราเป็นส่วนหนึ่ง ถ้าเราไม่ทำ คนอื่นไม่สบาย เราก็ไม่สบายด้วยเหมือนกัน เพราะเราเป็นคนในชุมชนเดียวกัน ใช้น้ำจากบ่อเดียวกัน ถ้าเราไม่รักชุมชนของเราแล้วใครจะมารัก ก็คิดแบบนี้ละคะ อีกอย่างหนึ่งคือ อยากให้ที่นี่เป็นตัวอย่างว่าเราเห็นคุณค่าของสิ่งที่ราชการให้มา ไม่อยากให้เป็นการทิ้งงบประมาณให้สูญเปล่า”

ไม่ใช่แค่คำพูดแต่แววตาจริงใจของพิสมัยและกรรมการบริหารสถาบันใหม่
แสนสุข ซึ่งรวมถึง สมัย ศรีคำ และ ทองดี รอดจ้อย ประธานและรองประธาน
กรรมการ ที่นั่งรวมตัวกันอยู่ตรงนั้น ยืนยันให้เห็นว่าการทำงานพัฒนามนพื้น
ฐานของการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย โดยแต่ละฝ่ายตระหนักว่าตนเองคือ
“ส่วนหนึ่ง” ที่มีจุดยึดโยงกัน และยึดเอาประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง
จะนำไปสู่ผลที่งดงามคุ้มค่า

และไม่ต้องสงสัยเลยว่า การแก้ปัญหาสุขภาพด้วยแนวทางโดยสนับสนุนให้
ประชาชนมีส่วนร่วมเรื่องสุขภาพอย่างแท้จริง ได้เรียนรู้ถึงสิทธิและหน้าที่ต่อ
สุขภาพของตนเองและส่วนรวม จนช่วยกันกำกับดูแลนโยบายองค์กรท้องถิ่นได้
นั่นคือกุญแจสำคัญในการสร้างสุขภาพให้เกิดจริงจังและยั่งยืน

ดอกพลพลีบาน

A photograph of a group of people, mostly men, walking outdoors. The image is heavily tinted with a blue color. In the foreground, a man in a light-colored shirt is walking towards the left. Behind him, several other men are walking in the same direction. The background shows some trees and foliage. The overall scene appears to be a group of people walking together, possibly on a path or a road.

โครงการนี้จึงกลายเป็นต้นแบบนำร่อง
ที่ได้รับการสนับสนุนให้ขยายผล
ไปสู่ระบบประปาชุมชน
และโรงเรียนอำเภออื่นๆ ในจังหวัดอุบลราชธานี
อีก ๔ อำเภอ

เรื่องราวที่เกิดที่ดอนมดแดงกลายเป็นกรณีที่ได้รับความสนใจจากทางจังหวัดภายในเวลาไม่นาน

แม้ว่าโครงการนี้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาคูณภาพน้ำทั่วทั้งอำเภอได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่ก็ได้บุกเบิกแนวทางตัวอย่างที่น่าสนใจ เพราะเป็นการเปิดประเด็นให้เห็นสภาพปัญหาและความสำคัญในเรื่องของน้ำในมิติที่เคยถูกมองข้าม อีกทั้งยังพิสูจน์ให้เห็นว่าแนวทางการแก้ปัญหาสุภาพในภาพรวมระดับอำเภอที่ใช้การระดมความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนนั้นสามารถทำได้จริง และถ้าทำได้ดีจะนำไปสู่ผลความก้าวหน้าจริงจัง อีกทั้งมีความสืบเนื่องในพื้นที่หลายแห่งที่มีความพร้อม ทั้งในรูปของการกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะระดับตำบล และความเข้มแข็งของกรรมการประปาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลไกดูแลในชั้นปฏิบัติการที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนมากที่สุด

ด้วยเหตุนี้ โครงการนี้จึงกลายเป็นต้นแบบนำร่องที่ได้รับการสนับสนุนให้ขยายผลไปสู่ระบบประปาชุมชน และโรงเรียนอำเภออื่นๆ ในจังหวัดอุบลราชธานีอีก ๔ อำเภอ โดยเก็บตัวอย่างน้ำถึง ๓๕๐ จุด ในเวลาต่อมา โดยทาง สสอ. และศูนย์วิจัยฯ ยังคงจับมือกันอย่างเหนียวแน่นในฐานะพันธมิตรหลัก สสอ. รับ

หน้าที่เสนอมาระเรื่องนี้เข้าที่ประชุมแต่ละอำเภอ ศูนย์วิทยฯ เป็นฝ่ายนำเสนอโครงการต่อที่ประชุม โครงการภาคขยายผลนี้ ศูนย์วิทยฯ ได้เสนอโครงการทั้งชุดขอรับรองประมาณสนับสนุนส่วนหนึ่งจาก **แผนงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ (คคส.)** คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งได้รับงบประมาณมาจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) อีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ ยังมีการทดลองขยายไปทำในภาคกลางที่ จ.พิษณุโลกอีกแห่งหนึ่งในปี ๒๕๔๔

ที่สำคัญเรื่องราวของดอนมดแดงกลายเป็นกรณีศึกษาให้แก่หน่วยงานและประชาชนในพื้นที่อีกมากมายในประเทศไทยที่ต้องการริเริ่มพัฒนาระบบติดตามปัญหาและดูแลคุณภาพน้ำดื่มได้อย่างดี

สำหรับศูนย์วิทยฯ เอง ก็ถือได้ว่าการทำงานหนักครั้งนี้ไม่เสียแรงเปล่าเลย

ผลพวงอย่างแรกก็คือการทำให้สังคมได้รู้จัก เข้าใจบทบาทของหน่วยงาน ยิ่งไปกว่านั้นคือการตระหนักถึงคุณค่า และรู้แล้วว่าเราจะเกาะเกี่ยวพึ่งพากันอย่างไร ในคราวนี้ความจริงที่น่าตกใจได้เปิดเผยตัวเองออกมาว่า ถึงตั้งมานานสิบกว่าปีแล้วแต่แทบไม่มีใครรู้จักที่นี่เลย

“ศูนย์วิทยฯ เหมอคะ ไม่เคยได้ยินชื่อมาก่อนเลยคะ” “หน้อย” หรือ **พิสมัย กันทาพันธ์** แกนนำกรรมการประปาหมู่บ้านใหม่แสนสุขสายหน้าดึกเมื่อเจอคำถามว่าก่อนหน้านี้รู้จักศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ดีแค่ไหน

ข้างฝ่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ไม่แตกต่างกัน

“จริงๆ ก็เคยได้ยินชื่อศูนย์วิทย์ฯ มาบ้างเหมือนกัน แต่ท้องถิ่นเราก็ไม่ทราบหรอกว่าเขามีการทำอะไรและมาเกี่ยวข้องกับอะไรกับเรื่องพวกนี้” นั่นคือปากคำจากปลัดทองกร

แล้วหน่วยงานราชการด้วยกันล่ะ?

“ผมก็รู้ว่าสำนักงานเขาตั้งอยู่ตรงนั้นแต่ไม่รู้จะทำอะไรบ้าง ไปเจอกันในงานบ้างเหมือนกัน แต่บุคลากรไม่รู้จักกัน คิดว่าเขาคงทำเกี่ยวกับพวกเรื่องสาธารณสุข เรื่องการแพทย์ โรงพยาบาล แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับชาวบ้านนี้ไม่รู้ว่าเขาต้องทำอะไรบ้าง” **ธงชัย คุณแสน** พัฒนาการอำเภอดอนมดแดงเปิดใจแบบตรงไปตรงมา

ที่เรียกเสียงฮาได้ยิ่งกว่านั้นคือมุมมองจากชาวสาธารณสุขด้วยกันเอง

“อย่างประชาชนนี่อย่าไปถามเลยว่ารู้จักศูนย์วิทย์ฯหรือไม่เปล่า ขนาดผมเองเป็นราชการด้วยกัน แรกทำงานสาธารณสุขมา ๓๑ ปี ก็เพิ่งมีครั้งนี้แหละที่สนิทกันเมื่อก่อนก็พอจะรู้ว่าหน้าที่เขาทำอะไรเพราะอยู่กระทรวงเดียวกัน แต่ห่างไกล” หมอประวิทย์ ผู้บริหาร สสอ.ดอนมดแดง สารภาพตื้อๆ

มองกลับมาที่ศูนย์วิทย์ฯ เอง เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่ก็แทบไม่รู้จักใครเหมือนกัน

“พูดตรงๆ ฟูไม่เคยรู้จักสาธารณสุขอำเภอ รู้จักแค่สาธารณสุขจังหวัดแค่นั้น” ถิรดาสารภาพบ้าง และเสริมว่างานนี้ทำให้เธอมีโอกาสดูรู้จักและเชื่อมต่อกับหน่วยงานราชการเพิ่มขึ้นหลายแห่ง

กนกวรรณ มุจรินทร์
หนึ่งในแกนนำโครงการ

“พอต้องแก้ปัญหาคุณภาพน้ำให้ชุมชน ชาวบ้านเขาก็มาถามขอความรู้ อย่าง
จะสร้างถังกรองสนิมเหล็ก เรามีแบบแปลนให้ไหม อัตราการไหลของน้ำต้อง
เป็นเท่าไร ขนาดถังเท่าไร ซึ่งเราเองก็ไม่มีความรู้หรอก เลยต้องวิ่งไปหาเอา
ที่หน่วยงานบริหารการจัดการน้ำ ที่อยู่ตรงหน้าศูนย์วิทยฯ เรายื่นละคะ เขาแยก
ออกมาจากศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม ที่ตอนนี้อยู่เป็นศูนย์อนามัยเขต ๗ ทางฝั่ง
วารินชำราบ ตรงนี้เลยสร้างตึกใหม่ เราไม่รู้หรอกว่าเขาสร้างให้ใคร เห็นป้าย
เหมือนกัน แต่ก็ไม่รู้ว่าเขาทำหน้าที่อะไร ปรากฏว่าเขาสังกัดกระทรวงเดียวกับ
เรา แต่ตอนหลังย้ายไปอยู่กรมทรัพยากรฯ พอไปประสานเขาก็พร้อมช่วย ทั้ง
ให้คำแนะนำ ทั้งเอาแบบแปลนมาให้ดูว่า คุณต้องสร้างแบบนี้ละ ราคาเท่าไร
อุปกรณ์ประกอบมีอะไรบ้าง”

อย่างไรก็ตาม เธอเป็นว่ามาถึงวันนี้นางนิงเชิงรุกได้ทำให้ศูนย์วิทยฯ อุบลฯ หลุด
พ้นจากดินแดนสนธยา กลายเป็นที่รู้จักของหน่วยงานทั้งระดับอำเภอและ
จังหวัดแล้ว พร้อมกับได้รู้จักและรดน้ำพรวนดินสัมพันธภาพกับหน่วยงานอื่นๆ
อีกหลายฝ่าย

บางเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างดำเนินโครงการยังทำให้ผู้บริหารศูนย์วิทย์ฯ คือ ผอ.วิทย์ มองเห็นความเป็นไปได้ในการต่อยอดงานในพื้นที่ให้เกิดความยั่งยืน ดังเช่นเหตุการณ์ที่ชาวบ้านในหมู่บ้านพื้นที่ตำบลซึ่งไม่ร่วมโครงการตั้งแต่แรก ไปต่อว่าเจ้าหน้าที่ศูนย์วิทย์ฯ และกลายเป็นชนวนให้ อบต. ยอมอนุมัติงบประมาณโครงการ

“เหตุการณ์นี้ทำให้นึกเลยว่า โอ้ นี่มันเป็นเพราะพลังประชาชนจริงๆ เลยทำให้เราวิ่งผ่านไปไกลอีกระดับหนึ่งเลยว่า ถ้าฉันเราสามารถทำให้เรื่องนี้กลายเป็นนโยบายสาธารณะได้เนี่ย เมื่อไหร่ที่ชาวบ้านตื่นตัว มันจะทำให้เกิดนโยบายสาธารณะ เพราะชาวบ้านต้องเป็นคนไปหย่อนบัตรเลือกตั้งให้ว่าใครจะได้เป็น อบต. ถ้าเราทำให้ชาวบ้านเขาตื่นตัว ภูสีทิพย์ของตัวเองที่พึ่งมีพึ่งได้ ภายหลังจะออกเป็นนโยบายที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องจัดหาน้ำสะอาดให้เขาได้ และจากเรื่องที่เกิดขึ้นก็ทำให้พบว่า มันทำได้เนี่ย”

นอกจากความเปลี่ยนแปลง “ภายนอก” แล้ว ดอกผลอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นมาในคราวนี้ก็คือการเปลี่ยนแปลงภายในหน่วยงาน ทั้งในมิติของคนและทิศทางการทำงานของศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์

ถิรดาเองเห็นว่าตนเองได้เรียนรู้มากมายจากการรับฟังผู้รับผิดชอบโครงการนี้นับจากก้าวที่เดินออกไปจากประตูแบบกล้วยๆ กล้วยๆ วันนี้เริ่มก้าวอย่างมั่นคงและมั่นใจมากขึ้น

“ตอนแรกก็คิดว่าจะเข้าพื้นที่ยังไง จะคุยกับชาวบ้านยังไง เขาจะฟังเราไหม พอมาจริงๆ ก็พบว่า เขาฟังเรา เพราะเขาเห็นเราเป็นนักวิชาการ ให้ความรู้ไปเขาก็ฟัง บอกอะไรเขาเชื่อหมด ฉะนั้นสิ่งที่เราจะบอกชาวบ้านจึงต้องมีเหตุผลและเป็นงานวิชาการจริงๆ แต่เราไม่ได้ไปบอกเขาในลักษณะว่าคุณต้องทำอย่างนั้น

อย่างนี้ เราฟังเขาก่อน ดูว่าเขาอยากให้เราช่วยตรงไหน แล้วค่อยบอกในเรื่องที่เขาต้องการ

“จากที่ไม่เคยมาตรงนี้ก็ได้อะคลุกคลี อย่างน้อยเราเองก็เป็นเด็กบ้านนอก ก็คอยดูพี่ชีวิตเป็นตัวอย่างว่าพี่เขาเข้าพื้นที่อย่างไร แล้วตามเขาไป เพราะเขาเป็นสาธารณสุขอำเภอ มีประสบการณ์ในการเข้าชุมชน เขาจะเตือนเราว่าแบบไหนทำแล้วกระตุ้นให้งานเดินได้ แบบไหนไม่ควรทำ เวลามีปัญหาคิดอะไรไม่ออกก็คุยกับพื้นที่ และ สสอ. นี่ละ คุยกันตลอด ไม่ไปคนเดียว ตรงนี้คิดยังไง ช่วยเสนอมาหน่อย เพื่อจะได้โมเดลที่ดี”

“ตอนนี้ก็มั่นใจขึ้นมาแล้วว่าเราเข้าชุมชนแบบไหนดี แบบไหนเขาไม่ชอบ แบบไปสั่งสอน บอกให้ทำ ๑ - ๒ - ๓ แบบวิชาการ เขาไม่ชอบ อย่าง อบต.เขาก็มีอำนาจในมือ ไปสั่งให้เขาทำไม่ได้ ต้องให้ข้อมูล บอกให้เขาลองคิดดู แล้วเสนอเราว่าเขาต้องการแบบไหน เพราะเรื่องนี้มีผลกับประชาชน เขาก็ต้องคิดถึงفيدแบ็คที่จะตามมา เพราะประชาชนก็คือฐานคะแนนเสียงของเขาด้วย”

พร้อมๆ กับบทบาทใหม่ที่ต้องผันตัวเองจากการทำงานในห้องแล็บสู่ชุมชน สิ่งที่เกิดตามมาจากการทำงานแนวรุกแบบนี้ก็คือกระบวนการทำงานที่ทอดยาวออกไป จากการตรวจวิเคราะห์ ถอยกลับไปถึงการค้นหาโจทย์ สำรวจความเป็นไปได้ แล้วยังล้าหน้าไปถึงการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มผู้ลงมือให้แก่ชุมชน ซึ่งเท่ากับขยายกรอบการทำงานของคนศูนย์วิทย์ฯ ออกไปสุดกู่ แล้วติดตามมองเรื่องนี้อย่างไร

“งานประจำเราก็มี งานตรงนี้ก็มิ ก็พยายามบีบจัดสรรเวลาให้ลง เพราะอยากให้สำเร็จออกมา ถ้าให้กลับไปทำแต่งานตรวจวิเคราะห์แล้วผลเก็บเข้าแฟ้มเอาขึ้นหิ้ง แจ้งเขาไปว่า มีเขื่อนนะ...ก็ทำได้ แต่ใจมันไม่ชอบ ถ้าทำได้ชอบแบบได้

ผลแล็บแล้วลงชุมชนต่อ เพราะพอเราเอาวิทยาศาสตร์เข้าไปแก้ปัญหามุมชน มองว่าทำยังไงให้ประชาชนได้ประโยชน์สูงสุด พบว่าคนที่ทำงานด้วยกันมีแต่จะสนับสนุนกัน ไม่มีการกักข้อมูล พึ่งพาอาศัยกัน แต่ทุกคนต้องลุยและใช้ความพยายาม”

ขยับมาที่มุมมองของผู้บริหารอย่าง ผอ.วรวิทย์ บ้างว่ามองผลพวงที่เกิดจากกรณีนี้อย่างไร

สิ่งแรกสุดคือทำให้ความฝันที่จะทำให้ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ทำงานช่วยเหลือสังคมได้อย่างเต็มความสามารถขยับเข้าใกล้ความจริงมากขึ้น

“ผมมักใช้คำว่า อยากให้พวกเราที่ทำงานแบบ **รอบรู้และเชื่อมโยง** บางคนเขาคิดว่าเขาทำเรื่องอาหาร เขาก็จะยุ่งแต่เรื่องอาหารอย่างเดียว แต่ที่จริงทุกอย่างมันมีความสัมพันธ์กันหมด ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม ต่อไปปัญหาของบ้านเมืองแต่ละชิ้นจะใหญ่ ไม่มีทางที่ใครจะใช้ความสามารถของตัวเองคนเดียวไปแก้ปัญหาได้สำเร็จ แต่ต้องอาศัยความรู้จากหลายด้าน หลายสาขามาแชร์กัน และต้องการคนที่สามารถผสมสิ่งเหล่านี้ให้ออกมาได้ผลดี การทำงานเชิงรุกแบบนี้จะทำให้ได้เห็นคุณค่าของคนอื่น อย่าไปคิดว่าตัวเองเก่ง เราอาจเก่งในมุมของเรา แต่ต้องพึ่งคนอื่นเขาด้วย ซึ่งมันเป็นธรรมชาติของสังคม ทำไมต้องมีชานา มีอะไรต่ออะไร ก็เพราะมันเอื้อต่อกันทั้งหมด อีกอย่างหนึ่งคือ ผมต้องการฝึกให้น้องๆ รู้จักจัดการ ในด้านหนึ่ง คนศูนย์วิทย์ฯ ต้องมีความเข้มแข็งทางวิชาการ และมีแล้วก็ต้องบริหารเอาไปใช้ประโยชน์ให้เป็น โดยทำให้เกิดผลได้ด้วย

เผยแพร่ความรู้สู่ประชาชน

“อยากให้มันเป็นจริง... นั่นคือศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ทำได้มากกว่าการเป็นหน่วยตรวจวิเคราะห์ วิจัยก็ทำได้ พัฒนาก็ได้ นั่นแปลว่าต้องทำให้คนของเราเชื่อว่าเขาทำได้ แต่ต้องให้รอบเขาวว่าเวลาจะทำอะไรต้องนึกถึงอะไรบ้าง เรื่องแบบนี้เป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำ *learning by doing* ไม่ค่อยมีตำราหรือสอนกันได้ ทำให้เราทั้งสองฝ่าย ทั้งผม และน้องๆ ต่างต้องอดทน ผมเองมีบ้างที่หงุดหงิดว่า เรื่องนี้ก็เคยสอนกันแล้วนี่ น้องๆ ก็จะมีอีดีด บอกว่าพี่ไม่สอนอะไรเลย เพราะวิธีของผมไม่ได้บอกว่าจะต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ให้ไปคิดดูแล้วกลับมาคุยกัน พอกลับมาผมก็จะตั้งคำถามให้เขาตอบ แบบวิธีของโสเครตีส^๑ พอตอบไม่ได้ก็ให้ไปคิดมาใหม่ วิธีนี้คนที่อดทนจะไม่ทุกข์มาก แต่คนที่อดทนน้อยจะทุกข์มาก เพราะเหมือนกับว่าคุยกันแต่ละรอบมันไม่มีข้อสรุปหรือทางออกชัดๆ ว่าฉันจะต้องไปทำอะไรต่อ

มีน้องบางคนเหมือนกันที่พูดออกมาเลยว่า สิ่งมาเลยว่ายากได้อะไร เขาทำได้ทั้งนั้น ซึ่งผมก็รู้ว่าเขาทำได้ น้องๆ ที่ไม่ใช่คนขี้เกียจหรอก ผมเองก็เป็น

^๑ นักปราชญ์ชาวกรีก

คนคิดเร็วและมีต้นทุนมาพอสมควร ถ้าผมอยากได้มันได้ เขาได้ทำกันหุตูบแน่ ผมจะมีโปรเจกต์ให้ทำมากมาย แล้วเอาไปวัดคนข้างนอกว่ามาอยู่ที่นี้แล้วผมบริหารให้เกิดผลได้ตั้งเยอะ

แต่สิ่งที่ต้องการมากกว่าคืออยากให้เขาคิด เพราะวันหนึ่งเมื่อผมไปจากที่นี่ ผมอยากให้เขาเก่งและเป็นขุนพล เป็นสิ่งที่มีค่าของประเทศนี้ แม้เขาย้ายไปที่อื่น เขาก็เป็นคนดีคนเก่งที่ทำประโยชน์ให้ที่อื่นได้ ฉะนั้น ลงทุนแบบนี้ดีกว่า เปรียบเหมือนเราเป็นเกษตรกร น้องๆ เขาเป็นเมล็ดพันธุ์ เรามีหน้าที่รดน้ำ พรวนดิน ให้อาหารเสริม และรอ...มันก็เสี่ยงเหมือนกันนะว่าลงทุนแล้วผลจะเป็นอย่างไร เพราะอาจไม่เห็นใน ๓ ปี ๕ ปี แต่ก็พร้อมเสี่ยง เพราะนี่ไม่ใช่การเสี่ยงแบบซื้อหวยที่รอโชคชะตา แต่เราเชื่อว่าน้องๆ เขาจบมหาวิทยาลัย ทำไมจะทำให้เขาคิดได้คิดเป็นไม่ได้...ถ้าเรามีคน ๑๐ คน คิดไม่เป็น ๑๐ คน กับคิดเป็น ๕ คน แบบนี้ผลมันต่างกันราวฟ้าดินเลยนะ! ผอ.วรวิทย์ คลื่นความในใจออกมาเล่าสู่กันฟังตรงๆ

ดอกผลสำคัญอีกส่วนหนึ่งคือ ผลสำเร็จจากกรณีทำให้ความฝันที่จะขยายงานของศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ออกไปรับใช้ชุมชนกลายเป็นนโยบายระดับชาติ โดยกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์เห็นชอบกับให้เรื่องนี้เป็นยุทธศาสตร์การทำงานหนึ่งของกรมฯ ส่งผลให้เกิดการขยายแนวคิดนี้ออกไปยังศูนย์วิจัยฯ ทั่วประเทศ

“ตอนนี้เราสามารถเสนอยุทธศาสตร์การทำงานที่กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ควรทำได้อย่างเป็นรูปธรรม ผู้ใหญ่ก็เข้าใจ และช่วยเหลือผลักดัน จนเรื่องการทำให้เจริญกลายเป็นยุทธศาสตร์ของกรมฯ ดังนั้น ศูนย์วิจัยฯ ทุกแห่งไม่ทำไม่ได้แล้ว อีกทั้งยังมีงบประมาณจาก สสส. สนับสนุน ทำให้เรามีโอกาสนำตัวอย่างไปถ่ายทอด ทำให้เห็นพื้นฐานว่ายุทธศาสตร์นี้มาจากการทำจริง”

เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๔๗ นพ.ไพจิตร วราจิต อธิบดีกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ เดินทางมาถึงอำเภอดอนมดแดง เพื่อดูงานเกี่ยวกับการพัฒนาน้ำดื่มในชุมชน

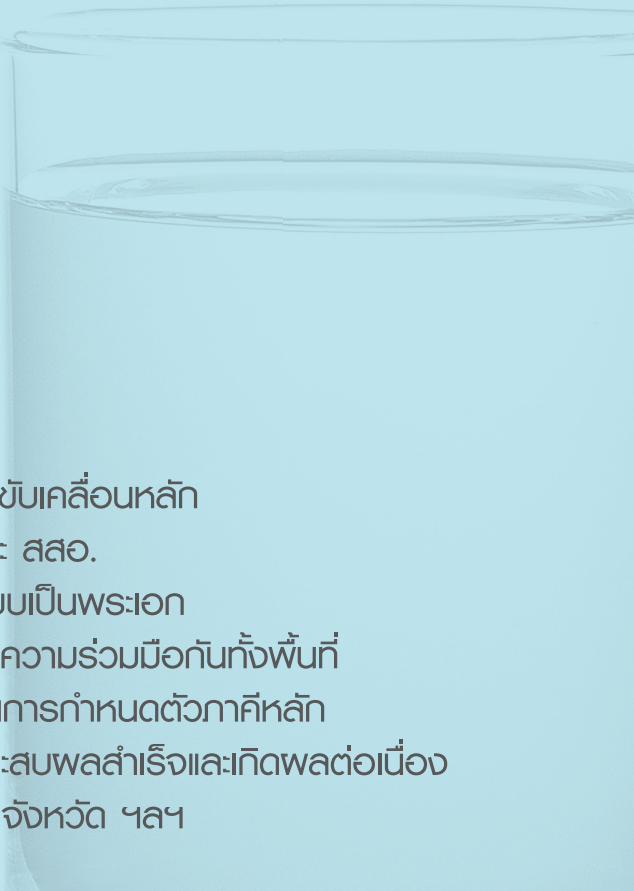
เหตุการณ์ครั้งนั้นไม่เพียงทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่อำเภอดอนมดแดง ภาคภูมิใจ

แต่ยังเปรียบเป็นดังการดอกหมุดหมายแสดงให้เห็นว่า กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์เห็นชอบที่จะหันทางเสื่อมาสู่การปรับนโยบายและทิศทางการทำงาน แนวรูกับชุมชนแล้ว

សុខភាព

A clear glass filled with water, positioned on the right side of the frame. The background is a solid light blue color. The text is overlaid on the left side of the image.

หน่วยงานที่เป็นตัวขับเคลื่อนหลัก
คือ ศูนย์วิจัยฯ และ สสอ.
ไม่ทำงานเดี่ยวๆ แบบเป็นพระเอก
แต่ประสานและระดมความร่วมมือกันทั้งพื้นที่
และมียุทธศาสตร์ในการกำหนดตัวภาคีหลัก
เพื่อให้โครงการประสบผลสำเร็จและเกิดผลต่อเนื่อง
เช่น อบต. อำเภอ จังหวัด ฯลฯ

เรื่องราวจากที่เล่ามาทั้งหมด คงพอจะประมวลบทเรียนในการทำงานแนวรุกเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพให้ประสบความสำเร็จได้หลายประการทีเดียว

ประการแรก การเลือกหยิบประเด็นในเรื่องน้ำดื่ม เป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อชีวิตของคนส่วนใหญ่อย่างชัดเจน อีกทั้งยังปรากฏสัญญาณอันตรายให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านสี กลิ่น และรส ทำให้เป็นเรื่องที่สร้างความสนใจ และกระตุ้นให้ฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้ไม่ยาก ที่สำคัญคือ มีกระบวนการตรวจสอบถึงการรับรู้และความเอาใจใส่ต่อปัญหาจากหน่วยงานในพื้นที่ก่อน เพื่อประเมินว่าทำงานเรื่องนี้แล้วมี “โอกาสเกิด” แค่ไหนด้วย

ประการที่สอง เป็นการทำงานโดยมีฐานความรู้เป็นตัวนำ นั่นคือ ข้อมูลการสำรวจจาก สสอ. ทำให้การประสานงาน ขอความร่วมมือ หรือแสวงหาหุ้นส่วนในการทำงานมีจุดยืนที่ชัดเจน

ประการที่สาม ผู้บริหารสูงสุดในหน่วยงานที่เป็นตัวขับเคลื่อนหลักสนับสนุนการทำงานอย่างเต็มที่ เข้ามาแสดงบทบาทในจุดที่ช่วยปูพื้นฐานให้การทำงานราบรื่นตั้งแต่ต้น

ประการที่สี่ หน่วยงานที่เป็นตัวขับเคลื่อนหลัก คือ ศูนย์วิทยฯ และ สสอ. ไม่ทำงานเดี่ยวๆ แบบเป็นพระเอก แต่ประสานและระดมความร่วมมือกันทั้งพื้นที่ และมียุทธศาสตร์ในการกำหนดตัวภาคีหลักเพื่อให้โครงการประสบผลสำเร็จ และเกิดผลต่อเนื่อง เช่น อบต. อำเภอ จังหวัด ฯลฯ

ประการที่ห้า หน่วยงานที่เป็นตัวขับเคลื่อนหลักมีจุดยืนการทำงานที่เล็งประโยชน์แก่ส่วนรวมในระยะยาวชัดเจน เช่น การพัฒนาและดำเนินโครงการโดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ให้ความสนใจชัดเจน กำหนดเป้าหมายเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งด้วยความจริงใจ และกล้าต่อรองเพื่อให้ได้ “หุ้นส่วน” ตัวจริง ดังกรณีที่ศูนย์วิทยฯเสนอให้ อบต.ร่วมจ่ายค่าตรวจวิเคราะห์น้ำ

ประการที่หก มีการบริหารข้อมูลที่ได้มาให้ไปสู่การรับรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญคือ การรายงานผลการตรวจวิเคราะห์ตัวอย่างน้ำต่อที่ประชุมผู้บริหารหน่วยงานทั้งหมดในระดับอำเภอ ทำให้ไม่เกิดช่องว่างระหว่างหน่วยงานในพื้นที่ และนำไปสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการคิดและร่วมลงมือแก้ปัญหา

ประการที่เจ็ด หน่วยงานที่เป็นตัวขับเคลื่อนหลักทำงานแบบหวังผลจริง โดยผลักดันให้เกิดผลจนตลอดรอดฝั่ง

ประการที่แปด มุ่งทำงานเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายเพื่อทำให้เกิดผลยั่งยืน และขยายไปสู่กว้าง ทั้งในส่วนของนโยบายระดับท้องถิ่น และนโยบายของกรมฯ

ประการที่เก้า มุ่งสนับสนุนให้ภาคประชาชนเรียนรู้และแสดงออกถึงความตระหนักต่อสิทธิและหน้าที่ในการดูแลสุขภาพของตนเองและชุมชน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำงานเกิดความก้าวหน้าและยั่งยืนอย่างเป็นธรรมชาติ

ประการที่สิบ แกนนำกล้าที่จะปรับเปลี่ยนตัวเอง และเรียนรู้จากประสบการณ์ตลอดเวลา

แล้วคุณเองล่ะ...เก็บเกี่ยวบทเรียนจากเรื่องนี้ได้อย่างไร?

ขอขอบคุณผู้สนับสนุนข้อมูล

ภก.วรวิทย์ กิตติวงศ์สุนทร

คุณเอิรดา ่องอาจณรงค์

คุณวิชาติ พุ่มจันทร์

คุณจรรยารัตน์ พาวชุตต

ภญ.กนกวรรณ มุจรินทร์

คุณสุทธิพงษ์ แสงโชติ

คุณประวิทย์ พันธุ์ม

คุณทองกร จิตรสิงห์

คุณประสิทธิ์ แสงโชติ

คุณธงชัย คุณแสน

คุณพิสมัย กัณหาพันธุ์

